

Máthé-Farkas Zoltán

Kísérlet a prédikáció nyitott műként való megalkotására*

Bevezetés

„Elmenvén azért, tegyetek tanítványokká minden népeket...” – Jézus felhatalmazza az egyházat a misszióra. Az egyház pedig végzi ezt – a külmisszió formájában, jelenleg pedig inkább saját maga felé is fordulva. Tudunk számos ötletről, rendezvényről, programról, amelyekkel igyekszünk megszólítani az egyháztól eltávolodott egyháztagokat, és elég gyakran szembesülünk azzal a ténnyel, hogy az ilyen belmissziói rendezvényen megismert arcokat nem látjuk viszont a templomi istentiszteleten. Elképzelhető, hogy ezek között vannak olyanok, akiknek nem tetszik a liturgiánk. Mások nincsenek megelégedve az énekeinkkel. Esetleg békétlenségek okozzák egymásik gyülekezeti tag távolmaradását. De az is megeshet, hogy éppen a prédikáció az, ami nem vonzó a számára... – lehet, hogy hosszú, lehet, hogy unalmas, talán nem is érti, hogy miről szól.

Tanulmányunk arra tesz kísérletet, hogy a nyitott mű modelljét alkalmazza a prédikációra. Az Umberto Eco könyvében¹ felvetett homiletikailag releváns gondolatokat megpróbáljuk majd a prédikációkészítés folyamatában felhasználni. Eco könyve a hatvanas években jelent meg először.

Gerhard Marcel Martinnak róla szóló tanulmánya mintegy két évtizeddel később követi – azóta pedig beszélhetünk narratív igehirdetésről, cselekményorientált prédikációról, retorika-, illetve dramatizált homiletikáról. Sajnos, a legtöbb idevonatkozó tanulmány nem volt elérhető a dolgozat készülése során, ennél fogva elképzelhető, hogy vannak olyan újabb felismerések és kísérletek, amikről nincs tudomásunk.

A *Nyitott mű* bemutatását követően azt hermeneutikai megalapozást végezzük el, ami a modell alkalmazását lehetővé teszi a prédikáció számára. Ezután a homiletikai elvekkel kapcsolatos kérdések kerülnek vitatásra, végül pedig a nyitott prédikáció készítésének lehetőségeit vizsgáljuk, szemléltetésül pedig egy így elkészült prédikációt mutatunk be.

*Megjelent: *Református Szemle*, 2009/1, 37-84.

¹ Eco, Umberto: *Nyitott mű*. Ford. Dobilán Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest 1998.

1. A „nyitott mű”

Umberto Eco sok vitát indító könyve, formáját tekintve esszégyűjtemény. A nyitott mű poétikájának leírása után a szerző különböző szempontokból közelítve vizsgálja a nyitottság megnyilvánulásait – többek között a költői nyelv, a vizuális művészet, a televíziózás, a kommunikációval kapcsolatos kérdések összefüggésében. Az alábbi rövid ismertetésben azokra a megállapításokra figyelünk, amik homiletikai szempontból érdekesek a számunkra.

Szükséges először a poétika és a struktúra fogalmának Eco-i meghatározásával megismerkedni, mivel jelen dolgozatban ezeket a kifejezéseket (vagy szinonimákat) az általa megjelölt értelemben fogjuk használni. A *poétikán* „nem minden körülmények között érvényesülő szabályrendszert értünk (...), hanem a művész esetről esetre kialakított műveleti programját”, ami „egy mű megformálására vagy strukturálására irányuló terv” – ez lehet kifejezett (a művész nyilatkozatai révén), de lehet a műben benne foglalt poétika, ami a strukturális elemzés révén vizsgálható, ismerhető fel. A szerző továbbá megkülönbözteti a formát és a struktúrát, mégha utóbbit az első szinonimájaként is használja. „A *forma* nem egyéb, mint a létrejött mű: a produkció végpontja és egy fogyasztás kiindulópontja. Kettejük találkozásakor a kiinduló forma mindig más és más perspektívában kap új életet. (...) akkor használjuk a forma helyett a *struktúra* kifejezést, ha nem a tárgy egyedi fizikai konzisztenciáját, hanem elemezhetőségét, relációkra bonthatóságát vizsgáljuk...”²

Kétféle nyitottság létezik – az amely mindenik műalkotásban megnyilvánul, illetve az, amely szándékolt nyitottsága egy műnek. „Egy műalkotás, ez a befejezett, tökéletesen kalibrált szervezetének tökéletességébe *zárt* forma, (...) *nyitott*: ezernyi – megismételhetetlen egyediségét érintetlenül hagyó, ám egymástól eltérő – értelmezés lehetősége.”³ Ez a minden művészi formára jellemző többértelműség a műalkotás recepciójában jön létre – a mű mindenik szemlélője vizsgálatának tárgyába „beleviszi konkrét egzisztenciális helyzetét, egyedien kondicionált érzékenységét, műveltségét, ízlését, preferenciáit és személyes előítéleteit, és ily módon egyéni nézőpontja szerint érti meg az eredeti formát.”⁴

Létezik azonban egy szándékos törekvés is, amit a műalkotás struktúrája hoz létre. E szándékoltságnak első jeleit Umberto Eco a barokk művészet nyitottságában és dinamikusságában véli felfedezni; abban, hogy a középkorban megszokott szükségszerűségi logikával és deduktivitással szemben megnő a szubjektív aspektus szerepe. Új benyomás- és érzékelésmód alakul ki azzal, hogy a hangsúly az észlelésre, a benyomásra kerül. A kompozíciókból elmarad a kiváltságos nézőpont, a festészetben „a részek mind egyenlő értékűek, egyformán tekintélyesnek látszanak, az egész pedig végtelen kiterjedésre tör, mert a világ semmilyen ideális szabálya nem korlátozza vagy fékezi” – állítja a szerző.⁵

Az általában vett nyitott művek fizikailag befejezettek ugyan, de „belső relációik burjánzása révén mégis nyitottak” – ezeket a befogadónak kell megtalálnia és értelmeznie. A programszerű nyitottság a meglévő formák, rendszerek széttörésével jár. Ezt azonban a művész csakis a nyelvi vagy

² Eco: *i. m.* 56–57. és 60–61; Kiemelések tőlem. A dolgozatban a „retorika” vagy „stratégia” kifejezések az itt megjelölt „poétika” értelmével bírnak.

³ Eco: *i. m.* 74. Kiemelések a szerzőtől.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 92–93.

művészi rendszer felhasználásával teheti meg, és pedig azért, mert a érzékelés törvényei nyelv- és kultúrafüggők – a feszültségeket, befejezetlenséget, egyszóval a „nyitást” csak a meglévő valószínűségi renden belül, az ahhoz igazodó elvárásaink frusztrálása révén vehetjük észre.⁶

A szándékoltan nyitott művek sajátos típusa a mozgásban lévő mű, aminek poétikája a szerző és a befogadó közös alkotása. Nem jelent ez értelmezési káoszt – mondja Eco. A szótár szavaiból szabadon állíthatunk össze bármilyen szöveget, de a szótárt mégsem tekinthetjük műalkotásnak, és pedig azért, mert ettől eltérően, a nyitott műben a szerző egy relációs mezőn belül irányítja a lehetséges értelmezéseket. A szerző „egy befejezendő művet kínál a használónak. Nem tudja, hogyan fejezik majd be, de (...) az interpretatív dialógus végén egy olyan forma valósul meg, amely akkor is az ő formája, ha más szervezi meg előreláthatatlan módon (hiszen ő lényegében már racionálisan szervezett, orientált lehetőségeket javasolt, amelyben megvolt a fejlődés szerves igénye).”⁷

Az esztétikai kommunikáció eseményében az esztétikai ingerben nem választhatjuk külön a jelölőt és a jelöltet, a közeget és a közöltet, az esztétikai jel ugyanis a kettőnek azonosulása: ennek „szemantikai oldala nem merül ki a denotátumra utalásban, hanem valahányszor használjuk (...) sokrétűbbé válik, mert a jelentés folytonosan visszaverődik a jelölőn és új visszhangokkal gazdagítja” azt. A megértés céljából nem lehet részeire bontani az esztétikai ingert, tudniillik azért, hogy a jelölteket elkülöníthessük és meghatározhassuk, hanem a „globális denotátumot”, a „komplex utalást” kell megragadnunk. Emiatt többértelműséget érzékelünk, ez pedig egyszerre okoz elégedettséget és vált ki hiányérzetet. Másodszor is az üzenethez fordulunk, de ekkor a másodsorra megragadott jelentések az első benyomásunkba beolvadt saját tapasztalatainkkal is találkoznak, új jelentést létrehozva. Ezt a mindig megújuló jelentést befolyásolja a minden recepció alkalmával változó nézőpont, az addig előtérbe nem került jelek felbukkanása, vagy a létezők háttérbeszorulása, azaz a legkülönfélébb módon változnak a képzettársítások, és ezek mindig hozzáadódnak az addigi jelentéshez. Az eredeti üzenet mindeközben nem tűnik el, hanem egyre inkább megújul és elmélyül. A megértési folyamatnak ez a „láncreakciója” gyakorlatilag akkor szűnik meg, amikor a forma megszűnik ingerként hatni a befogadójára. A telítettség következtében a forma elhasználódik, megszokottá, vagy éppen túlhaladottá válik. (Ezzel magyarázható az a jelenség, amikor bizonyos formákat nem tudunk ironia nélkül szemlélni, hallgatni vagy pedig elmondani.) A programszerű nyitottságot az esztétikai szándékkal megszervezett ingerek hozzák létre és irányítják. Ez a nyitottság tehát nem az objektív ingerben, vagy a befogadó szubjektumban, hanem a megismerési viszonyban van.⁸

A zenei példákkal való szemléltetés során a szerző felfigyel az előadó és a hallgatók interpretációjában való eltérésre, de ezeket együvé sorolja, és pedig azért, mert „egy műalkotás minden olvasata, szemlélése, élvezése a mű realizálásának bizonyos formája”. Lehetségesnek tartja az olyan eseteket is, amikor egy nyitott mű az előadó értelmezése révén „zártként” érkezik a befogadóhoz, illetve amikor az előadó választása ellenére is nyitott marad az a közönség számára.⁹

⁶ Pl. a nyugati zenében való feszültséget csak a nyugati kultúra embere észleli. Eco: *i. m.* 103., 160. és 184–185. Ez érvényes az időben egymást követő kulturális korokra is.

⁷ Eco: *i. m.* 101.

⁸ Uo. 126–132.

⁹ Eco: *i. m.* 72–73. Az előadó és a befogadó interpretációjának egyként való szemlélete az esztétikai megközelítésben magyarázatul szolgálhat arra, hogy Nicol miért nem tesz különbséget az „eseménytől a textusig” folyamatban a prédikáló

Gerhard Marcel Martin, 1983-ban elmondott, *Predigt als „offenes Kunstwerk“?* című székfoglaló előadásában, a prédikáció hatástalanságának krízisére tekintve javasolta a nyitott mű modelljének az igehirdetésre való alkalmazását. Az evangéliumot olyan Jézus Krisztusról és üzenetéről szóló történetnek tekinti, ami képes széttörni minden egyértelmű logikát azzal, hogy megengedi a szeretet következtetlenségében való életet, lehetővé teszi a meglévő világ transzcendálását. Az evangélium egy nyitott művé alakítja a világot. A prédikáció pedig mint nyitott mű segít a hallgatónak abban, hogy az a maga helyzetét behozza a prédikáció történéseibe – ekkor pedig megszűnik az unalom, elhárul a szelekció – állítja Martin. Megfigyelései közlését vitaindításnak szánta, elismerve a kommunikációtudománnyal való párbeszéd szükséges voltát, és fontosnak tartotta a további vallásszociológiai, teológiai kutatást az istentiszteletet és a prédikációt illetően.¹⁰ A következőkben azt fogjuk megvizsgálni, hogy milyen hermeneutikára van szükségünk ahhoz, hogy a prédikáció nyitott műként valósuljon meg, illetve azt, hogy ennek milyen következményei vannak homiletikai szempontból.

2. Szükséges hermeneutikai paradigma

2.1. Posztmodern kontextus

A posztmodernizmus tételes megfogalmazását Jean-Francois Lyotard nevével hozzák kapcsolatba, de jelenségei már korábban észlelhetők, a 20. század kezdetén; amikor a világháború és a versailles-i szerződés egyértelművé teszi az ember képtelenségét arra, hogy – a folyamatos fejlődés elméletének megfelelően – egy megfelelő világot alkosson maga körül.¹¹ Már az avantgárd lázadása is a század második felére érzékelhető jelenség előfutárának tekinthető. A szándékosan nyitott mű poétikája ugyancsak posztmodern megnyilvánulásként értékelhető.

Melyek azok a jelenségek, amelyek nagymértékben hatnak a Szentírás értelmezésére? Többek között a következők: tekintélyvesztés és pluralizmus, metanarratívák elutasítása és viszonylagosság. A posztmodern körülírására használható további fogalmak a fragmentáció, regionalizáció, dekanonizáció, hibridizáció, karnevalizáció, disszociáció és dekonstrukció. A tekintély elutasítása mögött az ideológiákkal szembeni ellenérzés húzódik meg, és pedig a 20. századi elnyomó hatalom-izmusok (kapitalizmus, faszizmus, szocializmus) megtapasztalása következtében. Ezzel összefügg mindenféle átfogó értelmezés lehetőségének a tagadása is. Minden igazság esetleges, egyformán válhat érvényessé vagy érvénytelenné. A pluralizmus elve pedig a különböző megállapítások, választások egyenértékűségét jelenti.¹² A videoklipp és a reklám nyelvezetét töredékesség és a szabad asszociáció jellemzi; ennek rovására írható az, hogy nehezzé válik az ilyen hatás alatt álló egyén számára egy hosszabb érvelés, vonalvezetés követése.

Talán nem is cáfolata önmagának, hanem sokkal inkább a posztmodern igazolása az a látszólagos önellentmondás, amit az eluralkodó fogyasztói világnézet kialakulása jelent. Fodorné

lelkésznek igehirdetőként, illetve igehallgatóként történő ige-megértése között. Vö. Nicol, Martin: *Dramatizált homiletika*. Ford. Percze Sándor. Luther Kiadó, Budapest 2005, 72–74.

¹⁰ Martin, Gerhard Marcel: *Predigt als „offenes Kunstwerk“?* Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik. In: *Evangelische Theologie* 1984/1, 46–58.

¹¹ Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis 2005, 15. Edition with CD-Rom.

¹² Ld. a posztmodern egyházra gyakorolt hatásairól: Adorjáni Zoltán: A lelképásztor, mint az ige szolgája és közéleti személyiség. A szolgálat irányai a posztmodern korban. In: *Református Szemle* 2006/4, 374–386.; Fodorné Nagy Sarolta: Igehirdetés a posztmodern korban – szószéken és katedrán. In: *Református Szemle* 2006/4, 387–400.

Nagy Sarolta „következő nagy narratívának” látja ezt,¹³ de W. Brueggemann a világ másik felében mint már meglévőről beszél róla. „Harcos fogyasztóiság” (military consumerism) metanarratívájának nevezi, aminek célja meggyőzni afelől, hogy a társadalom alapegysége az elkülönülő egyén, akinek identitása a fogyasztásban áll; továbbá, hogy a gátlástalan fogyasztáshoz javakbani és előnyökbeni aránytalanság szükséges, amit erőszakkal is lehet és kell megvédeni; végül pedig ez a védelem egy olyan egyoldalú technológiai felfogással van igazolva, ami minden humánus kérdést kiiktat. A közösségi képzeletnek a médiával történő ellenőrzése révén totalizáló hatást gyakorol, dominánssá válik, kiiktat minden más elképzelést.¹⁴

Nem szándékunk a posztmodern jelenségeinek ismertetése – ezt mások behatóbban elvégezték. Itt megállapíthatjuk azt, hogy a posztmodern egy olyan fogalom, amely a nyugati kultúra kortárs jelenségeit akarja összefoglalóan megnevezni.

2.2. Hermeneutika

A posztmodernben „nincs abszolút ismeret, mert minden megismerés csak értelmezés. Eleve csak interpretálás lehetséges. Így a posztmodern közös ’nyelve’, kincse a hermeneutika. (...) minden instabil, és a különböző szempontok ’szilánkaival’ szembesülünk.”¹⁵ – A hermeneutika történetében három paradigmaváltás különíthető el – ti a tipológiáról a teológiai dogmatikára, a teológiai dogmatikáról a történetkritikára, a történetkritikai értelmezésről az irodalomtudományi megközelítésekre.¹⁶ Jelen helyzetben azonban nem állítható az, hogy a teológiai értelmezésben valamelyik irány meghatározó volna. Csak különböző olvasatok vannak, amelyek mindenike érvényes a saját kontextusában. Brueggemann a kortárs helyzetet vizsgálva a különböző értelmezéseket koncentrikusan helyezi el – beszél centrista magyarázatokról és perem-olvasatokról. A centrista vonulatokhoz tartozóknak tekinti a kánonkritikát és a történeti szemlélettel dolgozó kritizmust. Perem-olvasatok közé sorolja a feminista interpretációt, a felszabadítás- valamint a fekete-teológiát. Ezekről mint nem-konvencionális értelmezésekről beszél a szerző. Megállapítja, hogy mindenik olvasat dominanciára törekszik, és az értelmezői hegemonia igényével lép fel, a közöttük való átfedés pedig nem lehetséges. De nem is az átfedés kell legyen a kutató feladata, hanem sokkal inkább az, hogy figyelve a centrista vonalat, tartsa szem előtt a perem-teológiák meglátásait is, mivel ezek a szövegnek eddig észre nem vett vonatkozásaira is rávilágítanak.¹⁷

Az időrend, szemlélet és módszerek szerinti csoportosítás mellett, úgy is beszélhetünk a különböző hermeneutikákról, mint szerző-, szöveg- vagy olvasóközpontú szövegvizsgálatokról. A szerzőközpontú olvasat a mű jelentését alkotójának szándékából akarja megérteni, amint azt a

¹³ Fodorné Nagy Sarolta: *i. m.* 397.

¹⁴ Brueggemann, Walter: *i. m.* 718–719 és 741. A konsumerizmus kulturális következményeinek egyik példaként említhető Buttrick észrevétele az amerikai angol nyelvről, amiben több kifejezés van a technikai dolgok körülírására, mint a kapcsolati vonatkozásokéra. Buttrick, David: *Homiletic – Moves and Structures*. SCM Press LTD, London 1987. 179–180.

¹⁵ Adorjáni Zoltán: *i. m.* 380.

¹⁶ Ld. ezek részletes tárgyalását a következő munkákban: Barton, John: *Reading the Old Testament. Method in Biblical Study*. Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 1996; Fabiny Tibor: *A keresztyén hermeneutika kérdései és története*. Hermeneutikai füzetek 1. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1998. I., 11–99; Fabiny Tibor: *Szóra bírní az írást – Irodalomkritikai irányok lehetőségei a Szentírás értelmezésében*. Hermeneutikai Füzetek 3. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1994; Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998.

¹⁷ Brueggemann, Walter: *i. m.* 89–102. A Breward Childs és a James Barr által képviselt kánonkritikai, illetve kritista irány mellett, a centrista Ószövetség-értelmezők közé sorolja Jon D. Levenson zsidó olvasatát is. Rolf Rendtorff készülő ÓSZ-teológiai művében Brueggemann elképzelhetőnek tartja a három irányzat szintézisét – ugyanis a heidelbergi teológus tanulmányaiban a történet- és a kánonkritika közötti közvetítést, valamint a zsidó értelmezés iránti nyitottságot fedezi fel. (97)

történeti paradigmát követő kutatók tették és teszik. A gond azonban ott van, hogy a szerzői szándékot annak élethelyzetéből, a történeti körülményekből próbálják kikövetkeztetni. A történeti módszerrel azonban csak hipotézisek alapján rekonstruált helyzeteket lehet felmutatni.¹⁸

A szövegorientált megközelítés a nyelvészet módszereit használva törekszik megtalálni az írott és így mint a szerzőjétől autonómmá vált szöveg jelentését. A strukturalizmus és az új kritika módszerei azonban túl mereveknek bizonyultak a bibliai szövegek értelmezéséhez, mivel a jelentéseket a rendszerek (a szövegösszefüggés, irodalmi kánon, az írás konvenciói, nyelvi struktúrák) által determinisztikusan meghatározottaknak tekintették. Megnyilvánult ez az intencionalitás és a szinonimitás elutasításában is (egy kifejezés jelentése nem változik és nem változtatható, illetve semmilyen más kifejezés nem hordozhatja ugyanazt a jelentést).¹⁹ Idesorolható még a funkcionális megközelítés is, ami a kommunikációelmélettől és a szociológiától átvett vizsgálódási módokkal, valamint stíluselemzéssel próbálja megállapítani azt a célt, amit a textus a befogadóknak akar megvalósítani, és azt is, hogy a szöveg a cél érdekében milyen eszközökkel éri el a kívánt hatást.²⁰

Az olvasóközpontú kritika a szöveg jelentését a befogadótól is függővé teszi. A szociológiai érdeklődésű Gotwald rámutat arra, hogy sem a szöveg, sem annak értelmezése nem lehet ártatlan, és pedig azért, mert az olvasó is meghatározottja a saját érdekeinek. Ez alól nem kivétel egyik megközelítés sem – még az sem, amely a maga objektivitását hangsúlyozza, ugyanis az „objektívnek” minősített olvasat tulajdonképpen egy domináns értelmezői elit sajátja.²¹ Ezért valamely szövegolvasatot annak hatástörténetével együtt szükséges vizsgálni, hiszen egy szöveg jelentését az azt értelmező közösség is alakította vagy rögzítette.²² A szöveg azonban a befogadóját is értelmezi – nyitottsága révén az olvasóban „befejezés-változatokat” indít el, aki így az interpretáció során bevonódik a szöveg által alkotott világba. A szöveg ily módon újraalkotja az olvasó világát. A hermeneuták ezt a jelenséget nevezik nyelvseménynek. Az „eseménynyé” vált szöveg pedig megteremti azok közösségét, akik a szöveg világát a magukénak vallják.²³ Barton azonban figyelmeztet arra is, hogy a reader-response kritika képviselői által „hézagoknak” nevezett szövegnyitottság feltételezése kultúránként és az olvasók műveltségétől függően változik.²⁴

A nyitott prédikáció hermeneutikai modelljéhez vezető úton szükséges megemlíteni az intertextualitás jelenségét és a poszt-strukturalistának is nevezett dekonstrukció-elméletet. A kettő a szövegek értelmezésében kapcsolódik össze egymással. Az intertextualitás azt jelenti, hogy minden szöveg tulajdonképpen korábbi szövegek fragmentumainak mozaikja, korábbi szövegek újraírása, idézetek, utalások, asszimetria által; minden szöveg más szövegek transzformációja. A különböző szövegek közötti összefüggéseket azonban csak azok veszik észre, akik a szöveg világához, az általa teremtett szubkultúrához tartoznak. Ennek tagjai pedig megismerik ezt a „nyelvet”, minden időben és kulturális környezetben.²⁵ – A dekonstrukció a szöveg következtelenségeiből, ellentmondásaiból próbál jelentéseket alkotni. A jelentést azonban mindig mozgásban lévőnek, „levegőben vibrálóknak”

¹⁸ Buttrick, David: *i. m.* 274. skk.

¹⁹ Barton, John: *i. m.* 144. és 181–184.

²⁰ Ld. részletes ismertetését: Bolyki János: *i. m.* 1–81.

²¹ Brueggemann, Walter: *i. m.* 52.

²² Vö. Bolyki János: *i. m.* 38.

²³ Id erről Bolyki, 34.38; Lane, Belden C.: Language, Metaphor and Pastoral Theology. In: *Theology Today* 1987. January, 487-502 (<http://theologytoday.ptsem.edu/jan1987/v43-4-article2.htm>, utolsó megtekintés 2008. 08. 29.), 493; Fabiny Tibor: *Szóra bírni az írást* 37.

²⁴ Barton, John: *i. m.* 218.

²⁵ Fabiny Tibor: *Szóra bírni az írást* 57; Brueggemann, Walter: *i. m.* 78. skk.

tekinti, ami csak a szöveggel való állandó dialógusban ragadható meg – ideiglenesen. Ezért szükséges a következtetések állandó újrafogalmazása. A szöveg- és olvasóközpontú irányultság találkozik a dekonstrukcióban. Egyfelől csak a szövegre figyel, másfelől azonban állandóan változtatja, „decentralizálja” stabilizáló mítoszainkat (Fabiny). Figyelemreméltó, hogy a dekonstrukciót többen is a midrás értelmezési módszerével hozzák kapcsolatba.²⁶

A néhány hermeneutikai irány és módszer érintőleges, és a teljesség igénye nélkül való bemutatása csak halványan tükrözi a bibliai értelmezés próbálkozásait a posztmodern korban. Nagyon valószínű, hogy lehetetlen átfogó szintézist alkotni. Nem marad más, mint szövegenként mindenik irányzat elméletei és módszerei közül felhasználni az éppen megfelelőt.²⁷ A nyitott prédikáció egyik lehetséges módja a prédikálásnak – ezért szükséges megkeresni azt a hermeneutikai modellt, ami lehetővé teszi ezt az igehirdetést.

2.3. A per-metafora

Isten létezését nem lehet az emberi megismerés eszközeivel igazolni. Ezért a bibliateológiai mozgalomnak alapvetően az volt a tévedése (jóllehet a történetkritikai szemlélettel akarta felvenni a harcot), hogy éppen a történetkritikai módszerrel és a régészetből vett bizonyítékokkal próbálta alátámasztani a Szentírás tekintélyét és hitelességét. Ezzel a megközelítéssel az a gond, hogy tulajdonképpen annak az értelmezői irányzatnak az oldalán maradtak, ami a hit alapját a történeti rekonstruálhatóságban látta.²⁸ Walter Brueggemann titkos bűnt mutat fel a historicizmusnak abban az irányultságában, hogy szövegeket későre keltez: „ami késői, az nem is történt meg valójában, az nem lehet autoritatív”. Másfelől azonban az ontologikusan érvelő hermeneutikával sincs megegyezve, és pedig azért, mert ez Istent ugyancsak a Szentírás szövegétől elvonatkoztatva próbálja körülírni, azaz mint „valóban létezőt”. Ezt a hajlamot felfedezi Barthnál és Childsnál is.²⁹ Eredetileg Barth „ismeretelméleti felfordítása” éppen abban állt, hogy az „objektív tudományosságú” kutatással szemben a Biblia teológiai értelmezését állította előtérbe, azzal a megállapítással, hogy a realitás a beszédben gyökerezik – így Isten realitása is „nem valahol máshol, hanem csak magában a szövegben, a szöveggel, a 'szöveg alatt' adatik”.³⁰ Rendszeres teológiai beállítottsága miatt Istent a szövegnél „létezőbbnek” tekinti, így azonban őt már nem a szövegben, hanem a szövegen túl keresi.³¹

Paul Ricoeur a vallásos beszéd formáinak vizsgálatában fogalmazza meg azt, hogy inkább arra kell figyelni, hogy mit írtak le, mint arra, aki feljegyezte vagy „fülbe súgta” a szöveget. Mert a beszédforma hordozza magában a tartalmat és annak a szöveg szerzőjére gyakorolt hatását – ennél fogva a bibliai műfajok nem díszítései a teológiai gondolatnak, hanem a hitvallás különböző módjait fejezik ki.³² A beszédformától továbblépve pedig, a metaforikus állítások törvényszerűségeit keresve állapítja meg azt, hogy a köznyelv referenciális funkciójának felfüggesztése nem a jelentés

²⁶ Így pl. Barton, John: *i. m.* 220–226; Brueggemann, Walter: *i. m.* 329. skk; Fabiny Tibor: *Szóra bírní az írást* 53–58

²⁷ Vö. Bolyki János: *i. m.* 34–35.

²⁸ Kritikáját B.Childs és J.Barr fogalmazták meg az 1960–70-es években, előbbi kánonkritikai, utóbbi nyelvtudományi szempontból. Ld. Brueggemann könyvének bevezetőjében a mozgalom ismertetését, valamint kritikájának bemutatását, 20–41.42–48; vö. Fabiny Tibor: *A keresztyén hermeneutika* 32–33.

²⁹ Brueggemann, Walter: *i. m.* 721.

³⁰ Uo. 16–19.

³¹ Uo. 721, ld. ott a 2. jegyzetet is.

³² Ricoeur, Paul: *A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása*. Ford. Bogárdi Szabó István. Hermeneutikai Füzetek 6. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1995, 16–17; 27–28; vö. Bultmann mitológiátlanítás-programmjával; Bolyki János: *i. m.* 21–22.

megszűnését eredményezi, hanem „a nyelvnek egy másik referenciális tartományába, magának a valóságnak egy másik dimenziójába enged belépést”.³³ Ennek értelmében az Isten-keresés útja csakis a szöveg világán át vezethet a célhoz. A szöveg által megvalósuló világ realitását nem lehet egy attól magát tudományosan távontartó, „objektív” kutatással letesztelni. Azt csak elfogadni vagy elutasítani lehet.

A Szentírás állításaival való találkozásunkkor tulajdonképpen döntési helyzetbe kerülünk. Ezt a helyzetet Brueggemann a per-metaforában vázolja fel: valamilyen ügyben a bíróságnak nincsenek tárgyi bizonyítékai, ennél fogva nincs „bejárata” a valós eseményhez, ilyenkor pedig csak a tanúvallomásokra építhet. Az illető eseményt azonban a tanúságok elbeszélései különbözőképpen, gyakran egymásnak ellentmondóan láttatják. Azért van ez így, mert a tanúknak egyfelől lehetőségük van (nem meghamisítva ezzel az igazmondásra tett esküjüket) megválasztani az elbeszélésük formáját: megfogalmazásuk mögött meghúzódhat valamiféle számítás, célzatosság, de másfelől ugyanennyire lehet az elbeszélés módja alkalmi attitűd, mindenféle szándékoltság nélkül. A tanúnak lehetőségében áll másként is beszélni, más szavakat és képeket is használni a valóságnak más árnyalatokkal való ábrázolására. Másfelől számolni kell azzal, hogy a tanúság egy nyilvános bemutatása egy olyan realitásnak, ami addig nem létezett. Ez a realitás teljes mértékben az elbeszéléstől, a kijelentéstől függ. Végül pedig a bíróságnak el kell döntenie, hogy melyik tanúságot fogadja el a valósággal megegyezőnek. Az ítélet kihirdetése legálissá, igazzá teszi azt a tanúság által bemutatott realitást, ami mellett döntött az esküdtszék és a bíróság. – Teológiai vonatkozásban ez a döntés azt jelenti, hogy a tanúság kijelentéssé válik: a Biblia igaz-voltát állítva, az egyházi közösség olyan megbízható közlésként fogadja el az emberi vallomást, mint ami Isten valódi személyét, igaz mivoltát tárja fel.³⁴

A per-metafora összefüggében a hit jelentése az, hogy valaki a kijelentés (a beszéd, a szöveg) világában akar élni, és azt mint a tanúság megbízható beszédét fogadja el.³⁵ Az 1Kor 15,17-re, és a megelőző 5–8. versekre hivatkozva mondja Brueggemann azt, hogy a feltámadást például csakis a tanúság alapján lehet hinni, és semmiféle más történeti vagy ontológiai bizonyíték alapján.³⁶ Számol azzal, hogy a történeti rekonstrukcionizmus állításaihoz és a metafizikai kijelentésekhez képest a szöveggé lett kijelentés „vékony élet-alapnak” tűnik a világban; de Izraelnek ez elég volt. A szerzőnek az a következtetése, hogy nem azon kell csodálkozni, hogy Izrael miképpen bízhatott egy ilyen sovány forrásban, hanem inkább azon, hogy nekünk miért tűnik a kijelentés ennyire megbízhatatlannak és gyengének. Pedig „a beszéd mindenünk, amink van – a beszéd mint tanúság – és ... a beszéd mint tanúság elég, úgy ahogy elég volt Izrael közösségének”.³⁷

Jóllehet az amerikai teológus az Ószövetségre tekintve alkalmazta a per-metaforát, ez a hermeneutikai modell kiterjeszthető a teljes Írásra. A következőkben is az Ószövetségről írottak parafrázálása történik, de a Biblia egészére nézve vannak átfogalmazva. – A Szentírás olvasói két csoportba sorolhatók: vannak olyanok, akik hívei és hívői a szöveg által kijelentett világnak, és vannak a „lehetséges regruták”. A hívők állandó kihívásai közé tartozik a más világokkal (metanarratívákkal) való szembenézés és szembe-élés. A lehetséges regruták pedig azok, akik még

³³ Ricoeur, Paul: *Bibliai hermeneutika* Szerk. Fabiny Tibor, ford. Mártonffy Marcell. Hermeneutikai Füzetek 6. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1995, 96.

³⁴ Brueggemann, Walter: *i. m.* 120–121.

³⁵ Uo. 722.

³⁶ Uo. 714.

³⁷ Uo. 721–722. és 725.

nem döntöttek e beszéd megbízhatósága felől; más alternatív beszédek és világok is elérhetők a számukra. A Szentírás beszéde azonban nem diktatórikus, hanem felszólít, hív és várja a döntést, amit újra és újra meg kell ismételni. „Amikor pedig egy igenlő döntés születik, egy ontológiai tartalmú valós világ következik.”³⁸

Istent nem lehet ontológiailag előfeltételezve megismerni, hanem csakis hit által, a szövegbe való bevonódás során. Bolyki János könyvében, Gadamer és Varga Zsigmond hermeneutikájának ismertetésénél olvasunk az értelmező közösség figyelembevételéről – előbbi szerző szükségesnek tartja a hatástörténeti kontextust, mint az igét értelmező közösség magyarázatát; a magyar kutató szerint pedig a megismerés a közösségvállalásban és az elkötelezettségben teljesedik ki.³⁹ Visszatekintve a brueggemanni modellre, beszélhetünk arról az intertextualitásról, ami sajátja ennek a közösségnek (amely utóbbit nevezünk Isten egyházának – beleértve Izraelt és a keresztyénséget, illetve a „láthatatlan egyházat” is). Az egyház egy saját hit-nyelvezetet használ, aminek nyelvtana időfeletti; mintegy „nemzedékeken-korokon átívelő társalgás ez a szövegben élők számára”. A szöveg hívóinek ebben a társalgásban áll a valóság megélése – az intertextualitás gyakorlata tulajdonképpen közösséget fenntartó stratégia a más alternatívákkal szemben. Ily módon politikai tettként is jelentkezik – ragaszkodás ez az identitáshoz, szabadsághoz, erőhöz, felelősséghez, központjában Istennel, mint kulcsszereplővel.⁴⁰ Tulajdonképpen újabb tanúskodás ez – azok tanúskodnak, akik elfogadták a szöveg tanúságát. És az ő beszédük egy metanarratíva felmutatása a más narratívákkal szemben. Az Ézsaiás 43,8–13-beli per-jelenet szerint Isten tanúinak szólása dönti el, hogy Jahve vagy egy másik isten világa válik realitássá. A közösség belső formája és a világ kinézete attól függ, hogy melyik tanúság nyer hitelt. Sajnos a más istenek tanúságtevői nagyszerűen tudják a dolgukat, a „törvényszék” döntései pedig olykor nagyon ingatagok...⁴¹ – kiváló ábrázolása ez a jelenkori prédikáló és hitvalló egyháznak...

A tanúság nehézségét okozza nemcsak a domináns metanarratíva technikai és mennyiségi dömpingje, hanem Isten személyének megfoghatatlansága is, vagy amint Brueggemann fogalmaz: Jahve alkalomadtán mintegy megszelídíthetlenné válik.⁴² Mert Izrael – és tegyük hozzá: a teljes Szentírás – tanúsága nemcsak alaptanúságból áll. Hanem léteznek elbizonytalanító szövegek is, amik „dekonstruálnak” – gondoljunk például Kain nem értékelt áldozatára, Izsák feláldozásának parancsára,⁴³ Saul elvettetésére, a Jóbra tudatosan és szándékosan ráengedett sátánra, a szenvedő szolgára, majd Jézus Krisztusra, akinek halálában és feltámadásában újra előtérbe kerül Isten személyének minden „konstruktív” és minden botránykő vonása. – Istent nem lehet beskatulyázni, letárgyalni, rendszeres teológiai fejezetté, lételméleti kategóriává tenni. Erre nem hatalmaz fel a szöveg. Ennélfogva az Írás nyitottsága Istennek embertől ellenőrizhetetlen személyiségére emlékeztet. Azonban beszélhetünk-e a Szentírás esetében a posztmodern művészetre jellemző „programszerű” nyitottságról? Jóllehet nem nyilatkozhatunk a szentíróknak arról a szándékáról, hogy akartak-e vagy sem a többértelműségekre törekedni, mégis, a szövegek tükröznek ilyen stratégiát – a nátáni példázat és Jézus Krisztus példázatai szemléltetik ezt: szerkezetükkel, befejezetlenségükkel, feszültségeikkel képesek döntés elé állítani. Nem tudjuk, például, hogy Uriás mit tud és mit nem a Dávid és Betsabé dolgáról – az elbeszélések elliptikus volta, a metaforák, hiperbolák, a szöveg

³⁸ Brueggemann, Walter: *i. m.* 725.

³⁹ Bolyki János: *i. m.* 25–26; 28. és 38.

⁴⁰ Brueggemann, Walter: *i. m.* 78. ssk.

⁴¹ Uo. 750.

⁴² Uo. 723.

⁴³ Bár ezeket az elbeszéléseket az Újszövetség más fényben láttatja – 1Jn 3,12; Zsid 11,4.17–19.

polifonikus jellege, a kétértelmű nyelvezet⁴⁴ is egy szándékos nyitottságról tanúskodnak. Merjük megkockáztatni azt a megállapítást, hogy a nyitottságot szándékosan akaró szerző a magát megmutató és a rejtőzködő Isten, az, akiről a Szentírás tanúskodik.

A Biblia tehát egy nyitott műnek megfelelő hermeneutikai megközelítést (is) igényel. Brueggemann ezért a héber Biblia vizsgálatában a zsidó értelmezésmódra való odafigyelést javasolja, mivel ezt látja megvalósulni az Ószövetség szövegében is: hiányzik belőle a rendszerezés, harmonizálás, amit szerinte még a redakció ellentmondásai és következetlenségei is igazolnak. Izrael mindig változóan, nyitottan szól Istenről; minden új hang és új helyzet előlről kezdi az egész folyamatot – mintegy élvezete telik ebben Izrael Istenének is, Izraelnek is – állítja a szerző.⁴⁵

„A hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által” (Rm 10,17) – a per-metafora induktív módon szemlélteti és bizonyítja ezt. Nem a teológiailag rendszerezett Isten-képtől, és nem fogalmaktól indul el⁴⁶ a szöveg felé, hanem szemlélteti, hogy a meghallott szövegben felmutatott realitás elfogadása által, az abba való bevonódás révén találkozhatunk a „valóban létező”, de „kívülről” meg nem ismerhető Istennel.⁴⁷ A tanúskodó ige Istent közvetíti. Az egyház feladata ezt a tanúságot felvállalni – annak felelősségével, hogy a prédikáció Isten igéje.

3. Homiletikai alapelvek

3.1. A prédikáció meghatározása, feladata és célja

Predicatio Verbi Dei est Verbum Dei – a reformáció korában nyert tételes megfogalmazást ez a teológiai meghatározás: „a reformáció újra azzal a tisztességgel illetve a prédikációt, amelyet a bibliai kijelentés korszakaiban kapott”.⁴⁸ Ennélfogva szabad magunkat az Ó- és Újszövetség, ezek fölött pedig Jézus Krisztus tanúságtétele folytatónak tekintenünk – erre maga Isten hatalmaz fel bennünket.⁴⁹ A hagyományos, reformátori és újreformátori definíció beilleszthető a fennebb ismertetett per-metafora modelljébe. Ebben az esetben azonban tovább kell lépnünk, és Brueggemann következtetéseit érvényesnek tekinthetjük az egyház prédikációban történő tanúságtételére is, amint ő maga is ezt teszi: „az igehirdetés feladata és lehetősége az, hogy megnyissa az evangélium örömhírét alternatív beszédmódokkal: olyan beszéddel, mely drámai, művészi, mely képes meghívni embereket, hogy egy más beszélgetéshez csatlakozzanak, mely szabad a technikai okoktól, melyet nem terhelnek elvont ontológiák, mely nem jön zavarba a konkrét dolgok miatt. [...] Az igehirdető előtt annak félelmetes lehetősége áll, hogy egy evangéliumi világot kínáljon fel: egy olyan létet, melyet az evangélium híre formál. Ez a felkínálás szükségessé teszi a szavak gondos megválasztását, mivel a megkeresztelt közösség szavakra vár, hogy hűséges nép

⁴⁴ Brueggemann, Walter: *i. m.* 78–84; 88–89; 110–11; 715. Buttrick szerint a nyelvnek sajátosságai közé tartozik az, hogy a) szelektíven beszélünk, b) a nyelv nem képes a tapasztalat egyidejű összetevőit közölni, c) megfogalmazásainkban jelen vannak a mélyből jövő és a mélyreható képeink, d) népenként pedig különbözik a realitás-felfogás, amit a nyelv tükröz. Buttrick, David: *i. m.* 182–183; Eszerint számolnunk kell ezzel a nem-szándékosan nyitott poétikájú szövegeknél is.

⁴⁵ Brueggemann, Walter: *i. m.* 80–84.

⁴⁶ Mint például Eichrodt Ószövetség-teológiája.

⁴⁷ Ezen a ponton a bibliai házasságmetafora és a közösségvállalás mint hermeneutikai mozzanat gondolata alátámasztják a per-metafora modelljének működőképességét! Istent csak kapcsolaton belül ismerhetem meg, ahogyan a másik embert is.

⁴⁸ Fekete Károly: *Homiletika*. A Debreceni Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Tanszékének Tanulmányi Füzetek 3. Debrecen 1993., 50.

⁴⁹ Buttrick, David: *i. m.* 249; 449.

lehesse”.⁵⁰ A tanú vallomása bizonyos szándékoltságból vagy annak hiányából olyan, amilyen – a retorika eszköztárával él. A számára realitást jelentő Isten-világról tanúskodik, más lehetséges világ-változatokkal szemben. Tanúságtételének elfogadása a szövegben feltáruló világ „terjedését” jelenti, a hívők csatlakozása következtében.⁵¹

A prédikációnak mint nyitott műnek a vizsgálatában az esztétikai kitekintésű definíciókra szükséges figyelni, és ezen a vonalon kell továbblépnünk. A prédikáció műalkotásként való meghatározása kétirányú: egyfelől a prédikáció formájára, költőiségére, azaz az igehirdetés retorikájára tekint, másfelől pedig a prédikáció elkészítését valamely mű-alkotáshoz hasonlítja, annak technikai oldalára figyelve.⁵² Az előbbi értelemben beszél az igehirdetés művészi jellegéről a Boross Géza által kritizált retorikus prédikációelmélet, ami fontosnak tartja az irodalmi anyagok beépítését a igehirdetésbe.⁵³ Másik oldalon áll David Buttrick, aki inkább mesterségnek, mint művészetnek tekinti a prédikáció-készítést, és pedig azért mert a cél sohasem a hatás a hatás kedvéért, hanem a hatás hasznossága.⁵⁴ Közvetítő álláspontot jelent Brueggemann⁵⁵ és Nicol, akik mindkét szempontot fontosnak tartják – a prédikáció műalkotás-volta egyaránt jelenti az alkotás folyamatát, és annak végső, esztétikai hatást kiváltó formáját. Utóbbi szerző ezért a „prédikációkészítés” kifejezését tartja találónak az igehirdetői felkészülés megnevezésére; aminek feladata úgy megjeleníteni a bibliai ígét, hogy a hallgatóban esztétikai tapasztalatot váltson ki, azaz: a befogadó a saját élettörténetével lépjen be a bibliai képek világába.⁵⁶ Gerhard M. Martin szerint a prédikáció mint nyitott mű különböző Isten-, világ- és öntapasztalatok változatait társíthatja, ennél fogva a hallgató egy valódi és lehetséges tapasztalat világába kerül.⁵⁷

Az igehirdetés feladatait ugyancsak sokféleképpen határozzák meg, néhány fennebbi definíció ebben az összefüggésben volt is megfogalmazva. Legtöbbjüknek közös nevezője a közlés mozzanatának kiemelése. A prédikáció közlés – a bibliai kérészeiben értelmében, de a megnyilvánulásában is. Azaz: tanúságtételként hírt adja a Szentírás szövege által jelzett világnak; és a bibliai tanúságot a beszéd által juttatja el a hallgatóhoz. Teológiai, illetve a kommunikációval kapcsolatos értelmezés húzódik meg emögött. Az egyik elméleti, a másik gyakorlati-technikai megközelítés – mindkettőre szükséges odafigyelni. Nem téveszthető szem elől az sem, hogy a prédikáció kérésze-voltának ez a kettős értelmezése szükségszerűen vezet az esztétikai kérdésfeltevésekig – a „mit mond” csak a „miként mondja” kérdésre adott válasszal együtt írható körül. A prédikáló személy az, aki már annyira bevonódott a szöveg világába, hogy annak retorikája

⁵⁰ Brueggemann, Walter: *i. m.* Czövek Tamás dolgozatának 2. jegyzetében (Czövek Tamás: *A valóság ábrázolása, avagy az ige műfaja és az igehirdetés műfaja*. Forrás: <http://www.parokia.hu/publicate/valosag.html>, utolsó megtekintés: 2008. aug. 14.).

⁵¹ Ld. fennebb, a tanúság-metaforánál.

⁵² A középkorban nem tettek különbséget a művészek és kézművesek között; minden művészet alkalmazott művészet volt – a témája tette fontossá. Ld. Huizinga, Johan: *A középkor alkonya*. Ford. Szerb Antal és mások. Európa Könyvkiadó, Budapest 1979, 245. Szentiviktori Hugó a művészi alkotókat és a technikai mesterségek gyakorlóit egyaránt művészeknek nevezi. Ld. Redl Károly (szerk): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat, Budapest 1988, 26. skk.

⁵³ Boross Géza: *Elvi homiletika*. A Budapesti Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológiai Tanszéke, Budapest, 102.

⁵⁴ Buttrick, David: *i. m.* 193.

⁵⁵ Ld. idézetként a 2.3 pont alatt; Brueggemann, Walter: *i. m.* 723.

⁵⁶ Nicol, Martin: *i. m.* 79–80. Id még Ward: a prédikáció mint művészet azt a módot jelenti, ahogyan az igehirdető a maga nyelvhasználatával és képiséggel az igének egy tapasztalatába vezeti az igehallgatókat. Ward, Richard F.: *Performance Turns in Homiletic*. Első megjelenés in: *Reformed Liturgy and Music* 1996/2. Forrás: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=341>; utolsó megtekintés: 2008. aug. 14.

⁵⁷ Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 52–53.

eljutatta őt az ontológiai jellegű valóságig.⁵⁸ Ezzel együtt állítható az is, hogy a Szentírás szövegének megfosztása történik akkor, amikor ontológiai előfeltételezésekkel akarunk teológiai tartalmat „desztillálni” ott, ahol nem „tiszta” teológiai szöveg van.⁵⁹ Ez pedig elvként érvényesítendő a prédikációra is, mint a bibliai tanúság folytatására. Mert a prédikáció sem teológiai előadás, hanem közvetítése a Szentírás világa realitásának – ebben a közvetítésben pedig élhet a kijelentés tanúságtéveinek eszköztárával. Az igehirdetők szóképeket alkotnak, képeket, analógiát, illusztrációkat, stb használnak – a prédikáció „szent retorika”. Mint kigondolt, megformált Isten-beszéd (God-talk), poétikai tevékenység révén áll elő. A prédikáció nyelve ezért a metafora nyelve: a tanúságtételben Istent, Jézus Krisztust állítja elének, Isten önkijelentésének és szabadító kegyelmének jelenbeli eszköze – írja David Buttrick.⁶⁰

Isten beszédének közlésével tehát Isten-közvetítés történik. Az igehirdetés Isten és ember közötti kapcsolat megnyitása és ápolása.⁶¹ Ezzel pedig visszaérkeztünk ahhoz a már említett hermeneutikai megállapításhoz, miszerint Istent csak személyesen, vele való közösségben lehet megismerni.⁶² A prédikálás alakítja a keresztyén hittudatot, de nemcsak ennyit tesz, hanem reformálja és transzformálja is azt. Teszi ezt úgy, hogy megtanítja a gyülekezetet arra, hogy az Ige fényében tudja értelmezni a maga élettapasztalatait, illetve az Igét is értelmezni a tapasztalatok felől.⁶³ Találkozik ez azzal az elvárással, amit Bibó István fogalmazott meg: a prédikációnak olyannak kell lennie, mint ami „karbantartja” a reménységre elhívott ember állapotát. Ez azonban ne jelentse a „helyes mederbe való beteretést”, hanem inkább a gondolkodtatás révén történő talpra állítást.⁶⁴

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a prédikáció célja az Istennel való közösség teremtése és ápolása, a közlés és közvetítés révén. „Isten igéjének prédikálása Isten igéje” – ez annyira igaz, amennyire félelmetes is: mert János arról is beszél, hogy Isten volt az Ige. Istent olyannak látjuk, amilyenek a Szentírás, majd a prédikáció tanúságtétele ábrázolja.

A prédikáció nemcsak az ember műve, hanem mindenekelőtt Isten csodája – mondja Fekete Károly.⁶⁵ Istennek hatalmában áll, akárhogy, akármilyen emberi bűn és gyarlóság ellenére is megmutatni önmagát – ezt az egyház élete igazolja. De ha az egyháznak feladata a prédikálás, akkor azt neki kell végeznie, figyelve azokra, akikhez szól, és arra is, hogy miként szól hozzájuk. E két szempont figyelembevételével válik jogosulttá a nyitott mű elméletének alkalmazása a prédikációra.

⁵⁸ Vö. Brueggemann, Walter: *i. m.* 725.

⁵⁹ a kifejezés Kozmától: *Jézus Krisztus példázatai* 11; vö. Ricoeur, Paul: *A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása* 27–28.

⁶⁰ Buttrick, David: *i. m.* 113; 116; - A „God-talk” kifejezéssel azt érzékelteti a szerző, hogy a tulajdonképpeni igehirdetés nem Istentől szóló, hanem Istentől való beszéd.; - Figyelemre méltó a lelkész, és nem-lelkész egyháztagnak szerepének pontos körülírása. Az egyháztagnak feladata az egyházon kívüli beszéd, aminek sajátos célja a hittel való hitébresztés, a szóban és cselekedetben történő biznyságtéve élet formájában. Aki pedig prédikál, az a felkészültsége, szakmai tudása révén, és nem valamiféle ordináció, kézrátétel, minőségibb hit miatt különbözik a nem-lelkész egyháztagnoktól. A lelkész feladata a hit megértését segítő egyházon belüli beszéd, ami azokhoz szól, akik már rendelkeznek a Krisztus-narratívával (és ezért különböznek az „egyházon kívüliektől”). Ld. Buttrick, David: *i. m.* 225–229; 231.

⁶¹ Idézi Engemann ifj. Fekete Károly: A homiletika fő kérdései ma. Gondolatok a szakirodalom és a hazai igehirdetői gyakorlat szem előtt tartásával. In: *Eulogia*. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Budapest 2004, 57–76., 62. Itt csak az Isten-ember kapcsolatra tekintve parafrázáltam, de Engemann az embernek emberrel és az önmagával való kapcsolatának gondozását is említi a prédikáció közlésének céljai között. Vö. „...a közlés által alakul meg a közösség, így a közösség a közlés célja lesz”. Kozma Zsolt: A kommunikáció mint teológiai kérdés. In: *Másképpen van megírva*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, 80–85.

⁶² Ld. Gadamer-ről és Varga Zsigmondról, Bolyki János: *i. m.* 25–26; 28. és 38.

⁶³ Buttrick, David: *i. m.* 19–20; 298.

⁶⁴ Bibó István: Igehirdetés az igehallgató fülével. In: *THÉMA* 1999/2-3., 21-29., 22.

⁶⁵ Fekete Károly: *i. m.* 64.

3.2. Kinek közvetítünk?

A per-metafora modelljénél Brueggemann-nak az Ézs 43,8–13 alapján elhangzó figyelmeztetésével is találkozhattunk: a kortárs szellemiségben az Ószövetség (tegyük hozzá: a Szentírás) narratívájának többé nincs hegemonikus előjoga, ennek következtében pedig a világ kinézete attól függ, hogy a különböző metanarratívák tanúi mennyire tudnak dominánsakká válni. Ugyanis az „adottnak” látszó világok csak azért tűnnek érvényeseknek, „adottaknak”, mert sokáig tudnak róluk autoritatívan és hihetően beszélni⁶⁶ – ezért sokan is fognak róluk beszélni. Korunk „adott” világában nincs helye Istennek, a feltámadás evangéliumának, a szeretet isteni parancsának. Izrael tanúsága ezzel szemben meghívja a „törvényszéket” a szelídítetlen szentség, az eredendő nagylelkűség, a kimeríthetetlen (indefatigable) lehetőségek, a nyitott interakció, a valódi felebaráti viszony világába – ami teljesen ismeretlen a fogyasztói világnak számára. Csak a jahvizmus fényében látszik meg a domináns metanarratíva elégtelensége – folytatja a szerző, – ahol pedig a jahvizmus metanarratívája nincs teljesen és bátran hangoztatva, ott az épp domináns metanarratíva tűnik az egyetlen létezőnek.⁶⁷

A posztmodern általános vonásairól már fennebb szóltunk. Jelen alpontban azokra a jelenségekre figyelünk, amik a prédikálást meghalló közösség életében felismerhetőek – ugyanis a kortünetek alól a keresztyén egyház sem jelent kivételt.⁶⁸ A pluralizmusból fakadó viszonylagosság a bizonytalanság érzéséhez vezet. A tradíciók és a hagyományos társadalmi intézmények tekintélyvesztésével az ember elmagányosodik, elidegenedik. Kapcsolatai felszínesekké és érdekeltekké válnak; – ebből származhatnak a fennálló szubkulturákba történő különböző integrációs törekvések, amelyek némelyike sajnos az egyénre nem pozitívan hat vissza (pl. deviáns vagy agresszív csoportok, veszélyes szekták, drogfüggők). A szubkultúra mégis olyan identitást biztosít, amely igyekszik elhatárolni magát a nagykultúra közegétől, vagy meghatározni próbálja magát abban. Azonban létezik a „tömegember” is, aki a már említett okok miatt nem tartozik sehova, nincsenek normái; illetve a meglévőket a média, a közvélemény, a reklám vagy a sláger teremti meg és szabályozza.⁶⁹ Fogyasztói idiotizmus, divat-magatartásformák, közérkölcstelenség, nyájszellem – nagyszerű lehetőségek azok számára, akiknek sikerül ezeket manipulációs szándékkal felhasználni a különböző ideológiák szolgálatára. Ez az a „világnézeti” környezet, amiben él a gyülekezet, illetve amiben a prédikációnak meg kell szólalnia.

A világnézettel kapcsolatos kihívásokon túl azonban számolnunk kell a megváltozott érzékelésmóddal is. Buttrick az észlelésmód változását kor- és kultúrafüggőnek tekinti, továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy ez megnyilvánul az illető kor és kultúra nyelvében is; sőt a nyelv révén a gondolkodást is irányítja. Valaminek az elbeszélése egyben értelmezés is – mégpedig tudatformáló módon. A nyelv és az elbeszélés identitásformáló szerepének hangsúlyozásával érvel a mozzanatokra épülő igehirdetés-modell érdekében.⁷⁰ Az ember alapvetően a narrációt kedveli, a cselekmény-

⁶⁶ Brueggemann, Walter: *i. m.* 712; 723; 750.

⁶⁷ Uo. 720.

⁶⁸ Adorjáni Zoltán: *i. m.* 381.

⁶⁹ Vö. uo. 379–385; Fodorné Nagy Sarolta: *i. m.* 389–399; Boross Géza: *i. m.* 109–110.

⁷⁰ A történeteinknek a tudatunkból való kiesése okozza az amnéziát – elveszítjük emiatt a helyünket, a minket meghatározó elbeszéléseket. Nem valamelyik név hallása fogja az anamnézist okozni, hanem ha fel tudjuk idézni a hozzá kapcsolódó történetet. Az egyház, ha elveszíti a maga identitás-vonalát, ti az Istennel való kapcsolata történetét, akkor azt a teológiai fogalmak nem fogják visszaadni – állítja a szerző. Buttrick, David: *i. m.* 9–10; 55; Ebben a kontextusban a globalizáció ijesztő következményeként tapasztalhatjuk a hagyományos közösségek identitás-történeteinek felhígítását, összeleplegését.

struktúrát tudja jobban követni – állapítja meg Nicol is.⁷¹ A cselekmény-szerkezet mai megjelenése azonban képi jellegű – a film hatása alatt állunk, ez pedig általánossá tette a képekben való gondolkodást. Ebben az összefüggésben kérdés az, hogy a videoklip jelensége mennyire természetes, vagy mennyire „hozzánk szoktatott”? Valószínű, hogy egy olyan művészi próbálkozástól indult, ami általános divattá vált, formájában pedig a reklámhoz hasonlít. Hatása azonban a következetes gondolkodás elmaradása – ha olyan a képanyag, hogy nem sikerül időben feldolgozni az asszociációkat, nem is törekszünk értelmezésre. Képtöredékek és félgondolatok maradnak meg az emberben, amik a tudatküszöb alá kerülnek. Talán ennek következtében válik természetessé a félmondatokban, félgondolatokban való kommunikáció?

Szükséges szólni a nyelvezettel kapcsolatosan is. Jelen tanulmányhoz felhasznált munkák közül David Buttrick és Boross Géza homiletikájában található ennek a témának részletesebb tárgyalása. A magyar homiletikus a hallgatók műveltségének megfelelően kétféle kódrendszerrel szól. A kisebb műveltségű, dolgozó ember rövid és konkrét mondatokban beszél. Ezekben az aktív igealak az uralkodó szófaj. Az említett réteghez tartozó ember figyelmét csak az kötheti le, ami az ő nyelvén szól és szemléletes. Az értelmiségi ember ettől eltérően kedvelője a fogalmi nyelvezetnek, számára érthetővé válnak az elvont kifejezések, mégpedig a képzetársítások és a háttérműveltség révén. A közös nyelv keresésében Buttrick további szempontokat is felmutat: minden embernek megvan a maga foglalkozásával járó műszaki szókincse, létezik a tájszólás és a különböző szubkultúrák nyelvezete, vannak bizalmas szavak, egyszerű szavak, valamint ritkábban használt szavak. A prédikációnak olyan nyelvezettel kell megszólalnia, hogy a beszéd befogadásakor a megértés egyidejűsége jöjjön létre. Ennek érdekében ki kell szűrni a nem mindenki számára közös szókincs-rétegeket.⁷²

A gyülekezet tagjai különböző akadályokkal fogadják a prédikációt. A befogadás vagy elutasítás szelekciós mechanizmusait irányítják: az egyén alapmeggyőződése és szemléletei, az alapmeggyőződés megerősítésének kívánsága, a viszonycsoport (család, szubkultúra) mentalitása, az elviselhetetlen feszültségállapotok csökkentésére való törekvés. Ezek a mechanizmusok olyan szűrőrendszerek, amelyek csak azt engedik a tudatba, ami beilleszhetőnek látszik; esetenként elutasítanak egy gondolatot, vagy éppen belelátják azt az igehirdetésbe. Az eredendő bűnösség mindig a másakra láttatja érvényesnek az elhangzottakat; a jelenkori társadalmi attitűd sajátja pl a bűnfogalom kiiktatása. Jelen vannak a vallási torzulások is, amik a néphagyományban vagy az egyéni kegyességben észlelhetők. A torzulások fő okai közé sorolható a hiányos bibliaismeret és a sektás tanítások összetalálkozása is. Végül a prédikáció befogadását olyan dolgok is gátolhatják, mint az igehirdetőnek a személye, a gyülekezetre átragadó lelkiállapota, a személytelennek érzett igemagyarázat, a rossz akusztika, a huzat, hideg vagy a hőség a templomban stb.⁷³

Összevetve mindezeket – képtelennek érezzük magunkat a feladatát és célját hiánytalanul betöltő prédikálásra. Minden prédikációval szembesülő akadály felmérése mellett azonban két dolgot szem előtt kell tartanunk. Egyfelől azt, hogy a gyülekezet Isten elhívottainak a közössége. Másfelől pedig azt kell tudatosítsuk magunkban, hogy akik a templomban, az istentiszteleten

⁷¹ Nicol, Martin: *i. m.* 47. U. Eco a televíziós egyenes adásáról szólva állítja azt, hogy hiába hasonlít az élet inkább Joyce *Ulysses*-éhez, az ember csak azt fogadja el realitásnak, ami pl *A három testőr* struktúrájának felel meg, „jobban mondvá, akkor idézheti föl és ítélheti meg az életet, ha úgy gondolja el, mint jól formált regényt”. Eco: *i. m.* 250.

⁷² Ld. Boross Géza: *i. m.* 104–107; Buttrick, David: *i. m.* 187. skk.

⁷³ Ld. részletesen: Boross Géza: *i. m.* 104; 83–88; 107–108; Buttrick, David: *i. m.* 30. skk.

vannak, azok (valamilyen okból kifolyólag) döntöttek arról, hogy ott akarnak lenni, és nem másutt.⁷⁴ A nyitottságra törekvő prédikáció sem képes minden akadály elhárítására, de mindenképpen egy olyan próbálkozásnak tekinthető, ami megkísérel a kortárs helyzetnek megfelelő retorikával közvetíteni a mai kultúra emberének. Mert a tanúság elfogadásában fontos szerepe van annak, hogy a „törvényszék” egyáltalán érdekeltté válik-e vagy sem a vallomás meghallgatásában.

3.3. Hogyan közvetítsünk?

3.3.1. *Prédikálásunk jelenlegi helyzete*

Az igehirdetést akkor tekintjük hiábavalónak, amikor elhangzik ugyan a prédikáció, de nem válik meghallgatottá, hatástalan. Nem arról van szó, hogy semmi nem marad meg az igehallgatóan, hanem inkább arról, hogy édeskevés az, amivel eltávozik a templomból – nem történik meg az, amit fennebb a prédikáció céljaként-feladataként fogalmaztunk meg. „A mi prédikációinkat a jámbor igehallgatók néha nyelvtanórának, olykor történelem-órának, politikai nevelőórának, sőt olykor tornaórának tekinthetnék” – írja Bustya Dezső. Ifj. Fekete Károly az igehirdetések strukturálatlan voltát, az egymást váltogató archaizálást vagy modernkedést, a képzavaros megfogalmazásokat, általában a nyelvi igénytelenséget és a műveltség hiányát nehezményezi. Végül pedig Boross Gézát idézhetjük, aki szerint „a magyarországi református prédikáció helyzete [...] az, hogy sokkal inkább írásmagyarázat, vagy meditáció, mint a mai valóságok között élő magyar református ember megszólítása.” Az említett erdélyi és magyarországi vélemények hasonlóan, illetve kiegészítik egymást, de nem egyedül vannak.⁷⁵ Rávilágítanak arra, hogy gondok vannak a prédikálással, mind tartalmi, mind formai szempontból. A következmények pedig: az igehallgató nem tudja követni a (gyakran nem létező) gondolatmenetet, nem érinti őt a prédikáció (rosszul bemutatott) témája, már ismert és untig ismételt történetekkel, teológiai vagy kegyességi frázisokkal találkozik – ennél fogva kívülreked az igehirdetésen, és hamarosan távolmarad a templomtól. A következőkben e gondok gyökereit próbáljuk meg kitapogatni.

A prédikáció mint nyitott mű elméletének megalkotója, Gerhard Marcel Martin a prédikáció határfokát növelni kívánó németországi próbálkozások sikertelenségéről ír. A hatástalanság okát a naivan idealizált kommunikáció-modellben és az ezzel összefüggő egyértelműségre való törekvésben is látja.⁷⁶

A kommunikáció-modell alapvető hiányossága az, hogy a szavakat a közvetítés jeleinek tekinti, pusztán eszközi szerepet tulajdonít nekik. Eszerint, ha a szó-jelek megfelelőek és világosak, a hallgatók pedig figyelmesek, akkor megtörténhet a tökéletes gondolatközvetítés, azaz az adó által elküldött üzenet pontosan azt végzi el a hallgatóban, amit a kommunikátor megfogalmazott és elküldött. A nyelvnek ezt a felfogását a racionalizmus alakította ki. A modell azonban megbukik akkor, amikor a szó nem csak pusztán közvetítő kódként működik, hanem annál többé válik;

⁷⁴ Vö. Fekete Károly: *i. m.* 68. 88; Bustya Dezső: Prédikációs problémáink. In: *Református Szemle* 2008/3, 254-261., 256.

⁷⁵ Bustya Dezső: *i. m.* 256, de ld. a teljes cikket a *Református Szemle* 2008/3-ban; ifj. Fekete Károly: *i. m.* 64; Boross Géza: *i. m.* 21; ld. még a *THÉMA* 1999/2–3 számában közölt idevonatkozó előadások anyagát is: Bibó István: Igehirdetés az igehallgató fülével. 21-29; Vályi-Nagy Ágnes: Narratív teológia, narratív igehirdetés. 4-12; Zsengellér József: Exegézis – Igehirdetés – Öszövétség. 38-51.

⁷⁶ Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 46–48., 55.

konnotációi, és az igehallgatók eltérő (tapasztalatukból adódó) értelmezései miatt úgymond „ellenőrizhetetlenül” kezd működni.⁷⁷

Nem tudni okát, de valószínűleg az egyháznak a mindenkori védekező szituációja az, ami hozzászoktatott minket az állandó pontosításokra, az értelem-szűkítésekre – felismerhető ez már a redakciós tevékenységben, a kanonizációban, a masszoréták szövegahagyományozásában, az eretnenségekkel való vitákban, a tiszta tan megőrzésére való törekvésben. Elképzelhetően ezért is, meg a racionalizmus és történetkritika hatásaként is tartjuk fontosnak az egyértelműen megfogalmazott együzenetű prédikációt.⁷⁸

A hatástalanságnak másik oka a használt homiletikai és prédikációs modellünk. Az exegézis – magyarázat – alkalmazás háromtagú írásmagyarázati és homiletikai mintája a deduktív módon történő prédikálást írja elő: ez van megírva, ezt jelenti, ezt kell cselekedni. Kétsíkúvá válnak így a prédikációk, hiszen arról van kioktatva az igehallgató, hogy mi történt akkor és ott, mi történik ma itt és most. Állandóan változnak az idősíkok és a mondatok alanyai (pl Dávid király – mi, az egyháztagok; tanítványok – mai keresztyének).⁷⁹ Ez a nézőpontok állandó összezavarodását okozza, értetlenséget váltva ki a hallgatók tudatában.⁸⁰

A gyakran deduktív prédikálás valamilyen hitigazságot akar közölni és megmagyarázni az igehallgatónak, mint például a megigazulást, bűnbocsánatot, bűnt, szeretetet. Gyakran teszi ezt objektív távolságtartással, valamint tematikus pontokba szedett tartalommal. Előadásszerűen prédikál Istenről, Jézus Krisztusról, az ígéről. Ez a módszer éppen hogy elidegeníti az igehallgatót, és pedig azért, mert nem igazodik a megértés természetes folyamatához. A kategóriákban való gondolkodás nem magátólértető a tudat számára. Az ilyen jellegű prédikációk inkább az írásbeliség törvényszerűségeit követik.⁸¹

A nem-lelkész értelmiségi igehallgató álláspontjának képviselőjét felvállalva, Bibó István művészettörténész négy negatív típusát említi az igehirdetésnek. Legkártékonyabbnak látja a normatív prédikációt azért, mert csak egy zárt és jól működő közösség életében válik be. Mindenre van mondanivalója, amit a gyülekezetnek teljesítenie kell. Nem ösztönöz önálló gondolkodásra, problémamegoldásra. A show-szerű, valamint a „lapos, gyermekded, közhelyszerű tanulságokat variáló, gyakran édeskés stílusú” prédikálás-típusok fő hibáinak pedig azt tekinti, hogy nem foglalkoznak igazi konfliktusokkal. Végül pedig az önmegvalósító prédikációról írja azt, hogy a rutinjában bízó prédikátor annyira belejön az öntetszelgésbe és öngerjesztésbe, hogy számárságokat is képes mondani. – A szerző meglátásában az igehirdetésnek nem annyira didaktikusnak, hanem inkább nevelő jellegűnek kellene lennie, mégpedig a gondolkodtatás révén.⁸² A túlságosan „kisimított”, mindent megmagyarázó beszéd nem okoz feszültségeket, nem hagy helyet a képzeletnek, az egyéni értelmezésnek, ennél fogva az igehallgató nem találja érdekesnek.⁸³

⁷⁷ Buttrick, David: *i. m.* 176–177; vö. Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 48.

⁷⁸ Vö. Czövek Tamás: *i. m.* 17. jegyzetével.

⁷⁹ Vö. Nicol, Martin: *i. m.* 35; Czövek Tamás: *i. m.* 3. pont.

⁸⁰ Ld. erről Buttrick, 54–68

⁸¹ Buttrick, David: *i. m.* 23–24.

⁸² Ld. Bibó István: *i. m.* 21–26.

⁸³ Vö. Lane, Belden: *i. m.* 489. skk. Talán ideérthető József Attila sora: „csak ami nincs, annak van bokra” (*Eszmélet*).

3.3.2. Minta a Szentírásban

A prédikáció hatástalanságára keresve a megoldást, rátalálunk erre a jelenségre a Szentírásban is: Ézsaiásnak éppen az értetlenséget kell munkálnia (6,9k), Jeremiásnak egész sorsa a prédikáció látszólagos hatástalanságát tükrözi, Ezékiel pedig arról panaszkodik, hogy szemére vetik a példázatokban való beszédet (20,49). Mindennek ellenére, a prófétai és a történeti szövegek szemléletesek, a szó szerinti anyag keveredik a képivel, sőt a törvényszövegek, nemzetségtáblázatok is kisebb-nagyobb narratív keretben hangzanak el. Az evangéliumok ugyancsak narratívaként mondják el Jézus tanításait. A hallottak befogadásáról is olvashatunk bennük – az emberek érezték a Jézus beszédéből áradó hatalmat, de legtöbbször még a tanítványai sem tudták pontosan, hogy mit akar. Mégis, egy olyan folyamatot hozott létre, aminek során az emberek „bevonódtak a titokba”, „példázatosá váltak” (being parabled), és a példázatnak megfelelő történések indultak el bennük.⁸⁴ E folyamat igazolásaként szolgál az írástudó kénytelen-kelletlen helyes következtetése az irgalmas samaritánusról szóló példázat után (Lk 10,37); ószövetségi megfelelője ennek a Dávid spontán reakciója a Nátán példabeszéde hallatán (2Sám 12,5–7a). A Szentírásnak legelvontabb szövegei talán a páli levelek, de ezekben is találunk illusztrációkat (vadolajfa-, házépítés-, házasság-metaphora stb); bár felolvasásra voltak szánva, a szóbeli megszólaltatásban nyelvezetük nem minden esetben követhető.⁸⁵

A bibliai példák alapján egyrészt arra következtethetünk, hogy a szentírók nem féltek a nem-egyértelműségtől – a próféták és maga Jézus is a legtöbbször széttörték koruk konvencióit, megbotránkoztatva és felháborítva hallgatóikat; de ugyanezt tették az „írásbeli” szövegek (Jób, Prédikátor) is. Mindezek „technikájáról” már fennebb (a 2.3-nál) szóltunk, amikor az elbeszélések, a szóképek, a szöveg polifonikus jellege által generált nyitottságot vizsgáltuk. Az Ószövetség anyagát Brueggemann evokatív jellegűnek nevezi, és pedig azért, mert olyan értelmezést vált ki, ami a régi tanúságot mindig a jelenbe hozza.⁸⁶ Gerhard M. Martin szerint pedig az evangélium megjelenésével a világ veszélyes egyértelműsége a többértelműséggel szembesül, amit Isten országának más-volta jelent e világ számára. Isten országa kapcsolatot létesít az evilággal, de tiltakozik is ez ellen, tulajdonképpen a meglévő világ transzcendálását – Isten felé való megnyílását – teszi lehetővé.⁸⁷ Másrészt számolnunk kell azzal is, hogy az igehirdetés eredménytelensége mögött nemcsak az igehirdető vagy az igehallgató bűne, a különböző szelekciós mechanizmusok vagy a világszemlélet húzódnak meg, hanem éppen Istennek a szív megkeményítését munkáló akarata. Ennek az akaratnak az érvényesítése azonban távolról sem a mi dolgunk.

3.3.3. Próbálkozások, útkeresés

A prédikálás Isten jelenlétében történik. Az előadászerű, az ígéről távolságtartóan szóló prédikáció mintha nem számolna ezzel – gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy valakiről az ő jelenlétében harmadik személyben beszélünk. Nem kizárt, hogy a bálványformálás bűnébe eshetünk ezzel. A hamis próféták tévedése is az volt, hogy nem számoltak annak az Istennek a jelenlétével, akinek akaratát hirdetni vélték.⁸⁸ Istenről kezdünk el beszélni, és nem Istent prédikáljuk. Nicolt parafrázálva

⁸⁴ Ld. Lane, Belden: *i. m.* 488 és Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Alapítvány, 2002, 11.

⁸⁵ „Újra felfedezték, hogy a bibliai szövegek csupán a szóbeli kommunikáció írásos lecsapódásai”. Nicol, Martin: *i. m.* 66. Alaposan kérdéses ez a megállapítás, ha pl a Jób könyvére meg a pásztori levelekre gondolunk.

⁸⁶ Brueggemann, Walter: *i. m.* 733.

⁸⁷ Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 51.

⁸⁸ Fekete Károly: *i. m.* 67; Buttrick, David: *i. m.* 251. skk.

– megnyilvánulásában olyan abszurd ez, mint amikor vigasztalás helyett csak beszélünk a vigasztalásról; vagy pedig ahelyett, hogy beadnánk a gyógyszert a betegnek, arról szóló előadást tartunk neki.⁸⁹ A prédikáció diszkurzív és deduktív jellegével szemben több homiletika-kutató az induktív, azaz a tapasztalatot megosztó, az igazságot a gyülekezettel együttkereső prédikációt látja célravezetőnek.⁹⁰ Nemcsak bizonyos hermeneutikai szempontok is érvényesülnek itt, hanem kommunikációsak is: fokozottabb figyelem éri az igehallgató gyülekezet szerepét a prédikáció kialakulásában és a prédikálás eseményében. A régebbi látásmóddal és az előírt prédikálási módszertannal való szakítás figyelhető meg a kortárs homiletikákban. Egyfelől elvetik a diszkurzivitást, a pontok vagy témák szerint tagolt formát, másfelől pedig elutasítják az applikációs értelmezést a prédikációban.

Vályi-Nagy Ágnes és Czövek Tamás a *narratív prédikáció* típusát ismertetik. Az a sajátossága ennek a prédikálási módnak, hogy igyekszik követni a textusnak nemcsak a teológiáját, hanem a retorikáját is. Az igehirdetőnek mindent meg kell tennie a hasonló nyelvezet és légkör megteremtése érdekében. Ezért nevezhető műfajszerű igehirdetésnek is.⁹¹ A narratív teológia hermeneutikájának megfelelően, ez a homiletika a Szentírás szövegeit műalkotásoknak tekinti, ennél fogva elutasít minden olyan megközelítést, ami a képes beszédet teológiai gondolatok illusztrációiként kezeli; ugyanis ebben az esetben a szövegek eszközi használata fog megtörténni. Például: valamely képes beszéd allegorikus értelmezése kizárja azt, hogy komolyan vegyük magát a bibliai szöveget; pedig anélkül, hogy egy történet a miénkké váljon, nem tudjuk továbbadni azt.⁹² Vályi-Nagy Ágnes a gyülekezettel együtt történő igazságkeresést javasolja a prédikáció során: az igehirdetőnek „van bátorsága Izsákkal gyalogolni, s Izsák elképzelt kérdéseiben a maga kérdéseit is következetesen feltenni. De Ábrahámmal is útra mer indulni, s az apa felelősségében az önmaga felelős életéről elgondolkozni”. Tisztán narratív prédikációnak azt nevezi, amelyik kibírja a magyarázat kényszerének való ellenállást.⁹³ A felvázoltak értelmében a narratív prédikáció a gyülekezetet a textussal magával akarja szembesíteni, annak mintegy csak egyfajta „kivetítésére” szorítkozva.

A megtervezett mozgású prédikáció. David Buttrick az emberi tudat működését a filmkamerához hasonlítja: fókuszolhatunk valamely jelentésmezőre, visszajátszhatunk, kinagyíthatunk, belevihetünk valamit, közelíthatunk, leszűkíthetünk, részleteiben láthatunk valamit, „szűrőket” is használunk stb. Akkor is, amikor valamit elbeszélünk, ezek a tudati technikák működnek bennünk, ami abban nyilvánul meg, hogy beszédünk témáit egy bizonyos jelentés-struktúrában szoktuk tálni.⁹⁴ Ennél fogva a szerző azt az igehirdetést tekinti jó prédikációnak, amelyik a megértés folyamatát imitálja: mert „a jelentés sohasem egy elvont gondolat, hanem az élettapasztalat képeit hordozza magában. Így a prédikációban a gondolatokat ábrázolni kell, és a képeknek kölcsönhatásban kell lenniük, úgyhogy a prédikációk az emberi tudatmódok (modes of

⁸⁹ Nicol, Martin: *i. m.* 62., 69.

⁹⁰ Buttrick, David: *i. m.* 23–24; 41; 55; Nicol, Martin: *i. m.* 35–36.; Vályi-Nagy Ágnes: *Narratív teológia, narratív igehirdetés.* In *THÉMA* 1999/2-3, 4-12., 8; ld. még Boross Géza: *i. m.* 39; 61. skk. Noha ő az induktivitást a szimbolizmus, tipológia, pszichológizmus stb előfeltételeivel dolgozó (mint deduktív) írásmagyarázat-típusok ellentétéként határozza meg, hangsúlyozza a gyülekezet fontosságát a prédikációra nézve: evangéliumot hirdet a prédikációnak, igényt támaszt vele szemben, alázatra tanítja a prédikációt és annak elmondóját, segít az applikációban.

⁹¹ Czövek Tamás: *i. m.* 5. pont.

⁹² Vályi-Nagy Ágnes: *i. m.* 7–8; vö. Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai* 11: tilos a példázatok történetét valamilyen teológiai megfogalmazásá desztillálni.

⁹³ Vályi-Nagy Ágnes: *i. m.* 8–9.

⁹⁴ Buttrick, David: *i. m.* 294. Eco is szól arról, hogy pl egy tüzest egyenes televíziós közvetítésében a rendező különböző narratívák vonalai közül választhat: figyelhet a tűz áldozatainak megmentésére, vagy a tűzoltók bátorságára, vagy a tűz elterjedésére-visszafojtására, vagy épp a bámulók magatartására stb. Eco: *i. m.* 241.

consciousness) számára természetesen legyenek. (...) Az igehirdetők (...) egy világot építenek a hit számára.”⁹⁵ Nem a racionális okfejtés logikáját kell tehát követnünk, hiszen az nem természetes; ennél fogva a szóbeliségben is fokozottabb „menetközbeni” intellektuális tevékenységet igényel a hallgatótól. Ha a mai realitás-érzékelésünkről azt állítjuk, hogy a film hatása alatt áll, akkor az okfejtő, objektív beszéd a prédikációban a kezdeti, rögzített kamerájú filmkészítő technikához hasonlítható⁹⁶ – amit a mai átlagos filmnéző ötletelennek, unalmasnak tekint. Az ilyen merev „beállítású” prédikáció ugyanilyen fogadtatásban részesül, amennyiben esetleg nem teológusokként, szakmabeliekként hallgatjuk azt. Továbbá: egy nem azonos műveltségi szintű és háttérű gyülekezet számára az ilyen prédikáció nem fogja megvalósítani a közvetítést. Buttrick a prédikáció tagolását a gondolatváltásoknak megfelelő, annak logikáját követő mozzanat-sorban látja elképzelhetőnek, egy olyan nyelvezettel, amely konkrétsága révén mindenki számára elérhető.

A dramatizált homiletika az előadóművészetek közé sorolja a prédikálást. Elméletét Martin Nicol arra a nyitott mű modelljét alkalmazó írásra vezeti vissza, ami Gerhard M. Martintól származik. Eszerint a nyitott műként megalkotott prédikáció értelme a recepció folyamatában tárul fel. Nicol a feketék hermeneutikájára is hivatkozik, amely értelmezés számára nem létezik a szövegbe ágyazott jelentés, hanem az csakis a textus közösségi előadásában tárul fel. Hasonlóképpen vélekedik erről az amerikai R.F. Ward is: a szövegek élő, polifonikus kijelentésekként vannak kezelve, nem mint a teológiai gondolatok néma befogadói; ugyanúgy a hallgatók sem csupán befogadói a magányos igehirdetői beszédnek, hanem ők is az üzenet „elmondóivá” és együtt-teremtőivé válnak a liturgia performanszában. Az igehirdető a drámát először a bibliai szöveg szintjén fedezi fel, majd megtörténik közöttük és a textus között, végül pedig megtörténik az istentiszteleten, az általa megtestesített dráma és a gyülekezet között.⁹⁷ Ez a szemlélet is kerüli az összefoglaló és normatív kijelentéseket; a cél a gyülekezet bevezetése a textus képei által létrejövő világba. A prédikáció során a textusban felismert feszültségek lesznek megjelenítve, amelyeknek kapcsolódniuk kell a hallgatókban meglévőkhöz – ez a feszültségív ekképpen átfogja az egész istentiszteletet.⁹⁸ Nicol a dramatizált igehirdetés gyakorlati kivitelezésének lépéseiben Buttrick „megtervezett cselekmény” modelljére is támaszkodik – a prédikációkészítésben a mozzanatokban való szerkezet-építést tartja megfelelőnek.⁹⁹ Kettőjük könyve kiegészíti egymást – Martin Nicol könyve inkább elméleti jellegű, irányelveket ad, míg D. Buttrick nagyméretű munkája a prédikálás kommunikációs problémáit is feldolgozó, „homiletika-technikai” kézikönyvként értékelhető.

A bibliai szövegek nyitottságának gondolatát felvállaló három irányú vázlatos bemutatása után¹⁰⁰ megpróbálunk irányelveket megfogalmazni azokra a szempontokra vonatkozóan, amelyekre fontos odafigyelni a nyitott mű modelljét követő prédikáció készítésénél.

Az igehirdetés célját az Istennel való közösség létrejöttében határoztuk meg, ami a közvetítés révén valósulhat meg. A közösséget Isten teremti, a közvetítést a prédikációnak kell végeznie. Ha pedig

⁹⁵ Buttrick, David: *i. m.* 169–170. Az utolsó mondatot vö. Brueggemann elméletével a tanúság által ábrázolt világról és az abba való bevonódásról (ld 2.3.-nál).

⁹⁶ Uo. 41; 55.

⁹⁷ Nicol, Martin: *i. m.* 71–72., 77–78; vö. Eco-val, Brecht dramaturgiája kapcsán: a színművek nyitottak, „a megoldás várható és kívánatos, de annak a közönség tudatos közreműködéséből kell származnia” – Eco: *i. m.* 86; Ward, Richard F.: *i. m.*

⁹⁸ Nicol, Martin: *i. m.* 42–48.

⁹⁹ Uo. 128. skk.

¹⁰⁰ A kortárs homiletikai irányzatok bemutatását ld ifj. Fekete Károly: *i. m.* 57–64

közvetítés a prédikáció, akkor fő szempontja nemcsak az, hogy „mit mondjunk”, hanem az is, hogy „miként mondjuk”.

A prédikációnak a metanarratívák és a tekintélyelvűség „hivatalos” elutasítása idején is Isten tekintélyét kell hirdetni. Azonban Isten tekintélye nem gyúrható bele a mi tekintély-fogalmunkba. Mert Isten autoritása a tanítványok lábát mosó, a megcsúfolt és megfeszített Jézus Krisztusban nyilvánul meg, aki ugyan bolondság és botránkozás az elveszőknek, de nekünk Istennek ereje. Nem az Írás rendelkezik ezzel tekintéllyel, hanem a Jézus Krisztusban megjelent Isten, akiről a Szentírás tanúskodik, az egyház pedig ezt a tanúságot igaznak fogadta el.¹⁰¹ A prédikációnak nincs tekintélye, csak Istennek, aki közöltetik általa. Minden emberi tekintély-forma kölcsönzése a prédikáció hitelesítése vagy hatásossága érdekében hiábavaló, és ne is csodálkozzunk a kudarcon.

Az alkalmazás problémája. Az értelmezés mikéntjéről ismét David Buttrick könyvére kell támaszkodnunk, aki nemcsak felmutatja a hagyományos alkalmazási módszerek hiányosságait, de új szempontot is tár elénk.

A szószерinti értelmezés (literalizmus) negatív velejárója az, hogy a prédikálást olyan kényszerpályára állítja, amelyen a Bibliát inkább védelmezni kell, mint megérteni vagy hirdetni. A kagyló-modell hívei szerint az örök igazság magva mintegy a kulturális meghatározottság „kagylóhéjába” van ágyazva. Azonban – írja a szerző – ha például eltávolítjuk az Újszövetség kagylóhéját, akkor azt a keresztyén hitet előíró igazságok sorozatává alakítjuk; ez ellenben nem azonos azzal, amit az evangélium közöl! Az applikációs módszer hátránya is ugyanaz, mint a kagyló-modellé: valamiféle kortól-kultúrától független, örök jelentést keresünk a szövegben. Az eredeti értelem prédikációs feltárása nem sokat segít a mai életvitelen. Amennyiben az eredeti értelemeket pontosítjuk, azok vajon nem egy sajátos időhöz és térhez rögzítettek-e?! – teszi fel a kérdést Buttrick. Az alkalmazás során vajon nem változnak-e meg ezek a jelentések? – elvégre a tudatunkban az eredetitől teljesen különböző világra vannak irányítva. Az adott korban és helyen megfogalmazott igazságok csak akkor és ott érvényesek.

Hasonlóképpen kételkedik az örök emberi tapasztalattal számoló alkalmazás helyességében is. A párhuzamok keresésének módszere arra az elvre támaszkodik, miszerint a bibliai szövegek mindenkor aktuális volta mögött a mindig meglévő emberi tapasztalat húzódik meg. Az megközelítés hibáit például a vihar lecsendesítése történetének (Mk 4,35–41) értelmezésén keresztül ismerhetjük fel: a) a szövegnek csak egy bizonyos elemét kiragadva történik az értelmezés (ti a történetből csak a félelem tapasztalata az, ami mai is); b) a szöveg így egy általánosan emberi jelenségre van irányítva – azonban így elmarad a megváltottságnak és a megváltottak világban való helyzetének a vizsgálata; c) az egyetlen párhuzam kiválasztása „elvezetheti” a prédikációt a szöveg teológiai mezejéből, ekképpen az emberi problémáktól predeterminált isten jelenik meg, akinek dolga pl az emberi félelmet enyhíteni; d) végül pedig számolnunk kell azzal is, hogy ez az alkalmazási módszer kitörli a titok érzetét a szövegből. Az előbbi szemléltetés egy párhuzamot tartalmazó lókusról szól. De mi

¹⁰¹ Vö. Fodorné Nagy Sarolta: *i. m.* 393–394. A prédikálás és a tekintély kérdéséről ld részletesen: Buttrick, David: *i. m.* 239–250. Elutasítja tanúság-modell alkalmazását a prédikációra (amint utána Nicol is). Szerinte a prédikáció a keresztyén hittudat megfogalmazása: a megváltottak közössége a megfeszített Krisztus titkát az Írás révén keresi, a megváltottság tradíciójának fényében – Buttrick, David: *i. m.* 251. Nem vitás a definíció helyessége, ha figyelembe vesszük Buttrick megkülönböztetését az egyházon belüli és azon kívüli beszédéről. De vajon állíthatjuk-e azt, hogy az egyházon belül nincs szükség tanúságra? Brueggemann Isten megfoghatatlansága kapcsán beszél arról, hogy a róla szóló kijelentéseinket mindig újra kell fogalmaznunk, máskéülben Jahve bálványá merevedik (ld. 2.3-nál). Ezt az Ószövetségre nézve mondja ki, de az Újszövetség felől sem állíthatjuk azt, hogy nincs szükségünk állandó újrafogalmazásokra – nemcsak a mi korlátoltságunk és bűnünk miatt, valamint a lelkigondozás céljából, hanem a teodicea miatt is.

lenne a párhuzam, ha a Krisztus visszajövetelét kellene „alkalmazni” – akkor a jövőtől vagy a haláltól való félelem örök tapasztalatait hámoznánk ki belőle? Így azonban a paruziáról szóló szövegek elveszítik krisztológiai aspektusukat.

Buttrick elutasítja a hittapasztalat állandóságára hagyatkozó szemléletet is. Ennek következményei ugyanis: a) hajlam a szövegek szubjektívizálására (a társadalmi jelenségek mellőzésével, illetve az egyéni tapasztalatra szűkítésével); b) megeshet, hogy Isten kijelentését a saját istentapasztalatunkra fordítjuk le; végül pedig c) hajlam a bibliai kornak és a saját korunknak a világról alkotott képzetekének összemérésére. A szerző kérdése: két különböző korban létezhet-e egyáltalán azonos hittapasztalat? – Az amit az egyház mindig is vallott applikációs elvet is fogyatékosnak találja, és pedig a felszabadítás-teológia által megfogalmazott kritika összefüggésében: a nyugati egyház sohasem lesz képes megérteni az elnyomottaknak kijelentett evangéliumot.

Semmi sem hidalhatja át az időt – vonja le a következtetést az amerikai homiletikus. A tudati struktúra (structure of consciousness) az egyetlen dolog, ami állandónak tekinthető. A bibliai szövegek egy strukturált tudattal íródtak, ennél fogva egy hasonlóan strukturált tudattal is olvashatók: értelmezzük úgy az igét, hogy eközben tudatában vagyunk a jelenlévő Úrnak, de annak is, hogy egy, a világban élő megváltott közösség tagjai vagyunk. A szerző szerint ez a keresztyén tudat az, ami minden korban azonos marad. Teljesen más a mi világunk, mint a viharban a démonoktól is rettegő tanítványoké, más a felfogásunk a világgal szembenálló Istenről is, nem zsoltáridézetekkel erősítjük magunkat a félelem helyzeteiben; de felismerhető a Krisztusban bizakodó, mégis rettegő tanítványokkal való azonosságunk, és ugyanaz a Jézus hatalmán való szeretetteljes elcsodálkozásunk is.¹⁰²

Buttrick egy olyan alkalmazási modellt keres, amely képes odakapcsolni az eredeti jelentéshez és szándékhoz a jelenkori értelmezést. A megoldást a szöveg struktúrájának jelentésteremtő funkciójában látja: az első század idején a vihar lecsendesítéséről szóló szöveg jelentése egy bizonyos tudattal szerveződött; következőképp, ma a tudatunkban az eredeti jelentéstől különbözik ugyan a szöveg struktúrája, de ahhoz hasonló megértés-struktúrát alakít ki – a mi korunk világképe teljesen más, mint az akkori, de a szöveg teológiai mezeje a tudatunkban kivetítheti a megértésnek egy megformált teológiai mezejét. Ha mást nem is tudunk felmutatni egy szöveg alapján, azt mindenképpen igen, hogy a szöveg szándéka a megváltottság tudatát célozza meg – állítja a szerző. Melyik tehát a helyes értelmezés? Három kérdéssel látja ezt tesztelhetőnek:

1. A világban-lételel titkait odaigazítja-e az értelmezés a kijelentés szimbólumai révén megjelent Titokhoz?
2. A megváltottságot a világban-léttel (illetve a világban-lételet a megváltottsággal) összefüggésben határozza-e meg a magyarázat?
3. Felidézi-e az értelmezés a „Titokban való Jelenlételet”, Jézus Krisztus, az elbeszélés és a szimbólum révén? – mindent összevetve megkérdezi végül: az értelmezés lehetővé teszi-e a követítést? Mert a helyes értelmezés betölti a közvetítés feladatát.¹⁰³

¹⁰² Buttrick, David: *i. m.* 264–269.

¹⁰³ Uo. 270–274; 279. skk.

Szükséges figyelni a szóbeliség törvényszerűségeire. Buttrick állítása szerint egy viszonylag jó prédikációból a nyelvnek csak 35%-a funkcionális. A többinek nagyrésze már akkor törlődik a tudatból, amikor elhangzik.¹⁰⁴ Ennek magyarázata abban van, hogy a szóbeli kommunikációban a jelentést nem az egyes szavak, hanem a struktúra alakítja ki.¹⁰⁵ Egyrészt azért, mert a „dúsított” jelentésű szavak megakadályozzák az elhangzással egyidejű megértést – a konnotációk feldolgozásával elfoglalt tudat mintegy nem képes lépést tartani a beszéd haladásával. Másrészt pedig, amennyiben az egyes szavak konnotációinak és az igehallgató élettapasztalatának találkozása a szerkezet által nincs egy ún megértés-mezőbe irányítva, a „relációk káosza”, egy kezelhetetlen többértelműség¹⁰⁶ fog kialakulni.

Mivel a szóbeliségben nem lehetséges a tudatunkban megragadt kifejezés, gondolat kontextusára való visszakapcsolás (ami pedig természetes az olvasásban), a nyilvános beszéd esetén a járható útnak a gondolatoknak mozzanatokba való szerkesztése látszik. Itt azonban augmentációnak kell megtörténnie – a közlés lelassításával „ki kell nagyítani” a gondolatot. Kétszemélyes párbeszédben a gondolatok/témák mondatonként és másodpercenként változhatnak, azonban az ilyen jellegű közlés egy prédikációban teljes értetlenséget fog előidézni. A prédikációként 4-6 mozzanat tulajdonképpen ugyanennyi gondolatot megfogalmazó mondat kibővítését jelenti.¹⁰⁷ Ezeknek valamilyen mozgási logika szerinti szerkesztése fogja kialakítani azt az (irányított) megértés-mezőt, amibe az igehallgató a saját élettörténetével bevonódik, és majd döntésre kényszerül, mivel saját, konkrét jelentést kell megfogalmaznia a maga számára.¹⁰⁸

A gondolatok láttatása. A cselekményszerűen felépített prédikáció nem igényel sok képi szemléltetést – mert a gondolatok egymásutánisága a tudat számára természetes mozgást követi. Ennek ellenére is megesis az, hogy az asszociációkat érthetővé kell tenni a képekkel, példákkal, illusztrációkkal. Leginkább a témák szerint tagolt prédikációk igénylik a szemléltetést. Az illusztrációk láttatják a jelentést, mert összekapcsolják a fogalmat az észleléssel; elbeszélést, érzelmet és képiséget kombinálnak, mert ugyanazon időben több szinten kommunikálhatnak; metaforákként a különböző tapasztalat-területekről származó képeket társíthatnak, és ekképpen új jelentéseket alkothatnak. A keresztyén prédikáció számára alapvetően fontos retorikai eszközt jelentenek.¹⁰⁹ Ezek alakítják leginkább a prédikáció nyitottságát.

Az esztétikai paradigmát felvállaló homiletikusok gyakran hangoztatják a prédikáció műalkotás voltát. Azonban a prédikációnak ez a művészi aspektusa nem kell valamiféle fennkölt, irodalmi idézetekkel telített nyelvezetre elragadtasson bennünket.¹¹⁰ Mert a prédikáció művészi vonása a megalkotottságában, a poétikájában mint beszédstratégiában rejlik.

Végül válaszolnunk kell arra az ellenvetésre, ami teológiai elvek alapján a retorikus prédikációelméletet bírálja. A következő kifogások hangzanak el az említett szemlélet ellenében: a

¹⁰⁴ Uo. 211. Ezzel szemben Riess szerint az ember általában a hallott dolgoknak csak 20%-át, a hallott és látott dolgoknak pedig 50%-át képes felfogni. Ifj. Fekete Károly: *i. m.* 61.

¹⁰⁵ Buttrick, David: *i. m.* 187.

¹⁰⁶ Vö. Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 52–53.

¹⁰⁷ Buttrick, David: *i. m.* 23–53, vö. 308–312. – A szerző a színelőadásban történő lelassított gesztusok és a túlzott affektálás mint technikai megoldás példáját hozza fel. Elismeri ennek kényelmetlen voltát az előadóra nézve, de hangsúlyozza azt, hogy az igehirdetőnek a gyülekezet érdekét kell szem előtt tartania.

¹⁰⁸ Vö. Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 53; – Alkalmazzuk ezt a felismerést az irgalmas szamaritánus példázatára: a nagy parancsolat önmagában is nagyszerű, de egy pusztá imperatívusz marad, – a példázat története azonban, mint struktúra hozza létre azt a megértés-mezőt, amibe bevonódva, az írástudó a döntési helyzet csapdájába esik.

¹⁰⁹ Buttrick, David: *i. m.* 113–170.

¹¹⁰ Ld. Gert Otto-ról, a retorikus prédikációs szemlélet ismertetésénél. Boross Géza: *i. m.* 102.

prédikátor személyét állítja a középpontba, relativizálja a textust, tisztán emberi eszközökkel akar hatni az emberekre – így végülis a prédikációval kapcsolatos gondokat pusztán lingvisztikai problémáknak tekinti.¹¹¹ Elismerve az elutasítás jogosultságát és megalapozott voltát az említett vonatkozásokban, mégis szükségesnek kell neveznünk a prédikációnak a retorikai szempontok szerinti alakítását. Nem a teológiai elvekkel van a gond, hanem azzal a konzekvenciával, ami a retorikára mint egyfajta „prédikáció-poétikára” vonatkozó útkeresés elutasításából származhat. Igaz, hogy a prédikáció pneumatológiai probléma. De ha nem retorikai is, akkor ebből arra következtethetünk, hogy azért hatástalan a prédikáció, mert nincs jelen a Szentlélek?! Vagy talán csak egy, az igehirdetőre hangolódott elittel van a Szentlélek? – A retorika kérdése a prédikációnak technikai problémája: arra figyelek a retorika alakításakor, hogy milyen stratégiával közvetítem az ige alapján megtapasztalt Isten realitását. Gyakorta megtörténik velünk, hogy nem beszélünk az emberek nyelvén, diskurzusokat tartunk, elvontan fogalmazunk, vagy pedig követhetetlen, „posztmodern” ötletthalmazt borítunk az igehallgatók fejére, amiből mindenki kiválogathatja a neki megfelelőt, mindezt nem foghatjuk a Szentlélekre. A Szentírás a retorikája révén teremti meg azt a világot, ami mellett a Szentlélek által tudunk igent mondani. Éppen ezért hangsúlyozzuk azt, hogy a prédikáció retorikája ugyanazt akarja tenni, amit a bibliai szöveg: a tanúság révén hirdetni és terjeszteni Isten országát. Merjük kimondani azt, hogy a prédikációkészítésben a retorikai felkészültség is van annyira fontos, mint az exegézis: nemcsak a „mit mondok”, hanem a „hogyan mondom” is lényeges – erre enged következtetni a próféták és Jézus Krisztus ábrázolásmódja is. Mindemellett, a Szentléleknek hatalmában áll a kövekből is fiakat teremteni, és akár exegézis és retorika nélkül is munkálkodni...

3.3.4. Paradigma: a metafora

Hermeneutikai vizsgálódásunk végén arra a következtetésre jutottunk, hogy a Szentírás tanúságát az egyház tanúságának kell folytatnia, mégpedig a prédikálásban. A prédikálás helyzete nem változik a bibliai ige-tanúsághoz képest – Istent kell közvetíteni az egyházban és a világban. A prédikáció hermeneutikai és homiletikai funkcióira gondolva egyetérthetünk David Buttrick-kal, amikor a metaforát a prédikáció paradigmájának nevezi.¹¹²

A prédikáció metaforaként működik akkor, amikor az Isten-közvetítés eseményének részévé válik. Aminthogy igaz T.S. Eliot megállapítása, miszerint önmagunk mélységeihez csak a metafora révén van bejáratunk, ugyanezt állíthatjuk akkor is, amikor a Lélek kijelentése alapján Isten mélységeit vizsgáljuk (1Kor 2,10), – mert amint a mi bensőnkben is valamit csak külső dologgal tudunk leírni, metaforát alkotva ezáltal,¹¹³ hasonlóképpen az Isten-tapasztalatainkat is csak ekképpen közölhetjük. Ezt teszi a teljes Szentírás, ennél fogva az egyház is modellek és metaforák révén értelmezi önmagát (Isten népe, Krisztus-test, menyasszony, a sákramentumok mint modellek).¹¹⁴ Az Isten személyére vonatkozó metaforák ugyanakkor megvédnek a téves analógiák fenntartásától is – a metafora éppúgy eltakar, mint amennyire kijelent.

¹¹¹ Uo. 93–103.

¹¹² Buttrick, David: *i. m.* 123.

¹¹³ Buttrick, David: *i. m.* 122. Legspontánabbul a gyermekek, vagy a terápiás kezelésen lévők rajzain látszik ez meg. De gondolhatunk pl a nyelvhasználatban rögzült metaforákra: összezavarodik, lógatja a fejét, kiborul/kikel magából, le van törve stb.

¹¹⁴ Buttrick, David: *i. m.* 124–125.

Ha a prédikáció hatékonyságának törvényszerűségeit emberi oldalról akarjuk leírni, akkor azt a metafora modelljével tehetjük meg. Alapjában véve, ez a szókép alapvetően egy számunkra elvont dolgot (üzenet) egy számunkra konkrétan (kép) magyaráz, a kettő között lévő valamilyen fokú hasonlóság alapján. A metafora elemeinek feszültsége, az egyértelműség hiánya frusztrálttá tesz, és a megértésre való vágyat kelti fel befogadójában. Ekkor azonban az ember már mintegy azon a kényszerpályán találja magát, ahol a metafora a képzeletet értelmes kapcsolatok keresésére ösztönzi.¹¹⁵ A metafora felszínre tudja hozni a tudatunk által elutasított dolgokat, oly módon, hogy az elfogadhatatlan tartalom a képanyag álcája mögött talál utat akaratunkhoz, és nyer elfogadást. A prédikáció mint nyitott mű éppen ezáltal töltheti be azt a funkcióját, amiről Ricoeur beszél a következő definícióban: „metaforának azt a beszédstratégiát nevezzük, amelynek segítségével a nyelv megváltik megszokott leíró funkciójától, és rendhagyó funkciót ölt: a valóság újjáírásának szolgálatába szegődik.”¹¹⁶

Összefoglalóan megállapíthatjuk: egyfelől metafora a prédikáció olyan (hermeneutikai) értelemben, hogy a mi világunk képeivel, a nyelv révén kíséri meg „kimondani a kimondhatatlant”; másfelől pedig a prédikáció metafora mint nyitott mű, olyan (homiletikai) értelemben, hogy poétikája, kidolgozott beszédstratégiája révén a befogadót a benne feltáruló világ elfogadására készíti, aki ennek következtében képes önállóan átírni saját realitás-felfogását.¹¹⁷

4. Kísérlet a prédikáció mint nyitott mű készítésére

A prédikációkészítés kérdéseit érintő legtöbb homiletikai tanulmány közöl egy felkészülési menetet, pontokba szedve annak egymást követő lépéseit. Az ilyen „homiletikai pontsorok” összeállítói érdekeltségét is tükrözik – a biblikusok az exegetikai vizsgálódás lépéseire koncentrálnak, míg a gyakorlati teológusoknál a homiletikai kérdésfeltevések vannak részletesebben kidolgozva. Az alább következő tizenegy lépésbe csoportosított felkészülési „menetrend” a saját használatra elkészített kompilációja az eddig is idézett szerzők által javasoltaknak. Véglegesítésében a prédikációk nyitottságának irányításával való kísérletezés is segített. A következőkben három ilyen „kísérleti” prédikáció-szövegre fogunk utalni, ezek közül Gen 4,1–16a alapján írott igehirdetés a 8. lépésnél olvasható.

Az alábbiakban igyekszünk lehetőleg csak a prédikáció nyitottságát érvényesítő szempontokat bemutatni; ennél fogva például nem foglalkozunk a textusválasztás kérdéskörével sem.

1. Exegézis

Bolyki János, John Barton, Walter Brueggemann ismertetik az exegézisben felhasználható különböző hermeneutikai módszereket, rámutatva azok előnyeire és korlátaira (Brueggeman ezt kutatástörténeti bevezetőjében teszi). Mindig a textus által felvetett kérdések mutatják meg az éppen szükséges módszerrel való megközelítést. Egy szöveg egység vizsgálatában nem mindenik módszer tud releváns következtetésekhez juttatni, ezért szükségtelen valamelyik módszert egyedül

¹¹⁵ Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai* 19; Lane, Belden: *i. m.* 501; -a megismerésről ld. 1.-nél Eco-t is.

¹¹⁶ Lane, Belden: *i. m.* 494; Ricoeur, Paul: *Bibliai hermeneutika* 99.

¹¹⁷ Lane, Belden: *i. m.* 491; vö. Brueggemann, Walter: *i. m.* 748.

érvényesnek tekinteni, vagy pedig mindeniket végigpróbálni a textuson. Nicol szerint az exegézis a textus jelentéspotenciáljának felfedezésében segít.¹¹⁸

A. Kontextuális vizsgálat

1. Közvetlen kontextus

A prédikációra kiválasztott szövegegység nem önmagában hordozza a jelentését, hanem annak irányát meghatározza a közvetlen szöveggörnyezet is. Ha számolunk azzal, hogy valamilyen logika, stratégia szerint írták, szerkesztették a bibliai szövegeket, akkor szükséges ez a lépés: miért van éppen ott a textus anyaga? Ha szövegtörés van, vagy másvalami miatt nem látszik összefüggés a textus és a kontextus között – akkor a későbbi redakció miért nem tartotta fontosnak azt igazítani? Hogyan értelmezte ezeket a keresztyén egyház, miként viszonyultak hozzájuk a fordítások? Ezekre a kérdésekre később kell majd gondolkodni, de a közvetlen kontextus felvázolása fog ebben segíteni.

2. Kortörténet, irodalomtörténet

A *Sitz im Leben*. A textusban elhangzottakhoz kapcsolódó történelmi események feltárása, a műfaji, formai meghatározás, valamint a textus által érintett témák társadalmi vonatkozásainak a keletkezés, a redakciók és a kanonizáció korával való összevetése tartozik ide, valamint a földrajzi és éghajlati utalásoknak vizsgálata is.¹¹⁹ – A történelmi vizsgálat során csak azokat az adatokat tekinthetjük „biztosaknak”, amik konkrétan benne vannak a szövegben. De még azok is lehetnek anakronisztikusak, illetve a különböző szerkesztők tollából származók. Az exegetikai módszerek használatakor számolni kell a történelmi rekonstrukciók valószínűségével,¹²⁰ illetve a szerző-, szöveg-, vagy olvasóorientált értelmezések valamelyikének felvállalása ne tegyen elfogulttá a másik kettő megállapításaival szemben. A prédikáció mint nyitott mű készítésében a szöveg-, illetve és olvasóközpontú hermeneutikai megközelítések segítenek.

A történelmi vizsgálatról tett megállapítás alátámasztása céljából Buttrick illusztrációjára hivatkozhatunk:

A második világháború befejezésének napján egy bucksnort-i motel virágmintás tapétával borított szobájában egy asszony levelet ír a családi gondokkal küszködő unokaöccsének, azzal a céllal, hogy segítsen rajta. – Buttrick ennek a levélnek a történelmi módszerrel való értelmezési lehetőségeit vizsgálja, és a következőket állapítja meg: amennyiben nincs keltezés a levélen, nem határozhatjuk meg az időpontot (legfeljebb csak nagyon nagy intervallumban, a szóhasználat alapján). Hasonlóképpen a „nézem a virágokat és rád gondolok” mondatból sem fogunk egy virágmintás tapétára következtetni, hanem inkább egy virágoskertre. A helyszín megjelölése híján pedig semmit nem tudhatunk meg sem a motelről, sem a településről. Félrevezető lehet az is, hogyha esetleg keltezés lenne a levélen – annak írója úgy tűnhet fel, mint akit nem érint a háború befejezése. Pedig megtörténhet, hogy férje épp valamelyik fronton van, és az asszony aggódik miatta; de ő most az unokaöccsén akar segíteni... David Buttrick végkövetkeztetése az, hogy a

¹¹⁸ Vö. Bolyki János: *i. m.* 49.

¹¹⁹ Zsengellér József: Exegézis – igehirdetés – Ószövetség. In: THÉMA 1999/2-3, 38-51., 43.

¹²⁰ Nicol, Martin: *i. m.* 102.

bizonyítékok ismerete nélkül nem rekonstruálható egy helyzet, de ha mégis, az akkor sem fogja eldönteni a szöveg jelentését.¹²¹

3. Könyv-kontextus

A textus hagyománytörténetét alkotó lókusok felkutatása tartozik ide – hol fordulnak még elő a szövegegység gondolatai, gondolat-elemei a Szentírásban? A párhuzamos helyek, idézetek nem harmonizálhatók ugyan, ismeretük azonban kiemeli a textus sajátosságát; de rávilágít annak a kánonon belüli „konnotációs holdudvarára” is.

B. Nyelvi és lexikális vizsgálat

1. Szövegfordítás, fordítások összehasonlítása

A szövegkritikai vizsgálat a szöveg pontosításában segít. A teológiai jellegű szövegváltozatokra érdemes koncentrálni. A szövegkritika a különböző szöveg- és fordítás-változatok áttekintésével jár. Mindenik fordítás valamilyen értelmezést képvisel – ez érvényes a kortárs nyelvű Biblia-fordításokra is.¹²² A saját fordításunk sem fog valamiféle „eredeti” értelmet rögzíteni – az is a szöveg jelentéséről való döntésünket tükrözi.

2. Szómagyarázat

Az eredeti nyelven írt szöveg kulcskifejezéseinek vizsgálata. Idetartoznak a személy- és helynevek, a formulák, a teológiailag fontos szószervezetek. A szavak szemantikai mezejének ismeretével megtörténhet a fordításunk korrigálása. A „szóexegézis” révén megállapított jelentést a mondat és a szövegkörnyezet pontosítja.¹²³

C. Vonatkozó kommentárok áttekintése

Valószínű, hogy eddigi lépéseknél is rászorultunk a kommentárok használatára – a történeti és nyelvészeti adatokat legtöbbször csak ezeknek a műveknek alaposabb bevezetőiben, vagy szakkönyvekben és cikkekben találjuk meg. Ennél a lépésnél viszont a textus különböző magyarázatait vethetjük össze, közöttük a zsidó értelmezést is az ószövetségi textusok esetében. Az eltérő értelmezéseket a szöveg polifóniája hatásának kell tekintenünk. Olyan szempontokat mutathatnak fel, amikre eddig nem is figyeltünk.¹²⁴

Az Ószövetség esetében Brueggeman fontosnak tartja a zsidó értelmezésre való odafigyelést is, és pedig azért, mert a keresztyén egyháznak nincs értelmezési monopóliuma a héber Biblia fölött. A szerző szerint a szöveg értelmezése nem egy kontextus-nélküli, elvont tevékenység, hanem egy valódi népnek konkrét történeti folyamatában valósul meg. A szöveg polivalenciája lehetővé tette azt, hogy az őskeresztyének a saját Jézus-tapasztalatuk összefüggésében értelmezzék az Ószövetséget. A 19. századi történetkritika ezt a fejlődélmélet hermeneutikai környezetében és az objektivitás nevében végezte. Következésképpen a 21. század értelmezése is a saját szellemi

¹²¹ Buttrick, David: *i. m.* 274. skk.

¹²² Bolyki János: *i. m.* 50–51; Zsengellér József: *i. m.* 39; 42–43.

¹²³ Zsengellér József: *i. m.* 44; Bolyki János: *i. m.* 75.

¹²⁴ Zsengellér József: *i. m.* 45.

kontextusában kell vizsgálja az Ószövetséget: figyelnie kell a zsidó közösségre és a holokausztra is. Olyan kontextus ez, amit egy keresztyén gyökerű kultúra teremtett meg. Elfogadni a zsidó közösség Ószövetség-értelmezésének legitim voltát nem jelenti a sajátosan keresztyén igények elrombolását, hanem megvédi a hermeneutika negatív aspektusaitól, névszerint a jóhiszemű kizárólagosítástól – teszi hozzá a szerző.¹²⁵

2. Strukturális elemzés

A textus szerkezeti, formai elemzése tartozik ide, azzal a hermeneutikai premisszával, miszerint a Szentírás szövegének poétikája nyitott beszédstratégia – ennél fogva azt mint nyitott műalkotást kell megközelíteni. Pontosítjuk az exegézis során felfedezett töréseket, ellentmondásokat, megvizsgáljuk a szöveg összekapcsolását vagy tagolását végző elemeket, kötőszavakat, ismétléseket, kérdéseket, időhatározókat, nyelvtani időket, valamint a többértelműséget-nyitottságot generáló elemeket, a váratlan fordulatokat, feszültségeket stb – ezek ugyanis fontos szerepet tölthetnek be a textus logikai mozgásában. Például figyelni kell a kontextusból adódó, valamint a műfaji és tartalmi szándékok közötti feszültségekre (Id Ézs 5-beli éneket, illetve Ezékiel szarkasztikus gyászénekeit); disszonancia érződik Jézus Krisztus földi és megdicsőült alakjai között; az ábrázolt emberi kapcsolatok különböző feszültségek által irányítottak; az elbeszélő műfaj pedig általában is a feszültségívek kezelésével dolgozik.¹²⁶ Idetartozik a képanyag analízise is; ne csak a szóképek jelentésén gondolkodjunk, hanem szükséges megállapítani azoknak a teljes szövegegység összefüggésében betöltött szerepét. Az egyes képfajták megértési és magyarázási szabályai különbözőek, ezért fontos tisztázni a műfajukat.¹²⁷ Végül megemlíthető az a vélemény is, miszerint a textus értelméhez közelebb vezet annak hangos előadása is. 128

Amire végül is el kell jutnunk az, hogy felismerjük a szöveg által használt beszédstratégiát, mivel az valósítja meg a benne megfogalmazódó és közvetítendő szándékot. Buttrick ezért a Szentírásnak megtervezett, valamit szándékoló, performatív nyelvezetéről beszél.¹²⁹ A struktúra vizsgálata segít körülírni és (pontokban) felvázolni a textus teológiai jelentésmezejét, ami majd a homiletikai analízis révén vezet el a kortárs megértés-mező megfogalmazásához.

Példa: a Gen 4,1–16a teológiai jelentésmezejét létrehozó struktúra

1. Éva szülte Kaint és Ábelt, „férfit nyertem”, Kain (lándzsa) ↔ Ábel (hiábavalóság)
2. Kain és Ábel áldoznak
3. Isten rátekin Ábelre és áldozatára, Kainra és annak áldozatára nem
4. Kain megharagszik, fejét lecsüggeszti
5. Isten „lelkigondozza” Kaint
6. Kain megöli Ábelt

¹²⁵ Brueggemann, Walter: *i. m.* 735.

¹²⁶ Nicol, Martin: *i. m.* 76., 93–94., 103–104; Bolyki János: *i. m.* 53; Zsengellér József: *i. m.* 44. Kozma Zsolt a jézusi példázatok a cselekményben „kiterített metaforáknak”, „kitalált színműveknek”, drámáknak nevezi, és felhívja a figyelmet az ennek megfelelő sajátosságokra (a dialógusokra, a cselekvés és beszéd általi jellemzésre, a színpadszerűségre a jelenetekre tagolódásban, a különböző szereplők megvilágításában). 87–90; vö. Ricoeur: „A drámai struktúra az elbeszélés hatóereje [...]. Isten Országá [...] hasonlít valamihez, de nem az emberhez, az asszonyhoz, a kovászhoz vagy a gyöngyhöz, hanem ahhoz, ami a parabolában történik. [...] a metaforikus folyamat magában a 'cselekményben' érhető tetten”. Ricoeur, Paul: *Bibliai hermeneutika* 107. Kiemelések a szerzőtől.

¹²⁷ Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai* 13.

¹²⁸ Nicol, Martin: *i. m.* 98; Ward, Richard F.: *i. m.*

¹²⁹ „Is it possible that all scripture is a plotted language intending to do, a performative language?” (A szerző kiemelése). Buttrick, David: *i. m.* 301.

7. Isten számonkéri Ábel halálát
8. Kain felelőtlen válasza
9. Isten megátkozza Kaint
10. Kain fél az Ábeléhez hasonló sorstól
11. Isten védi Kaint

3. Homiletikai analízis

Ennek a lépésnek megfelelője a meditáció. A közösségi hermeneutika szempontjára figyelve egyetérthetünk Buttrick-kal, aki kötelezőnek tekinti a közösségi értelmezést, – valószínűleg ebből kifolyólag nem találunk homiletikájában olyan szakaszt, amelyben sajátosan „az igehirdető és a textus” típusú meditációt tárgyalná. Nem jelenti ez a személyesség elvetését a meditációban, hanem annak betagolását a közösségi tudat értelmezésébe: az igehirdető a gyülekezet tagjaként kell keresse a textus mondanivalóját. Az igehirdető értelmezi a Szentírást és értelmezi a gyülekezetet, és pedig azzal a „kettős tudattal”, ami egyfelől része a világnak, de másfelől megváltott is ebben a világban.¹³⁰ A meditáció színhelye azonban már nemcsak az íróasztal, hanem a hétköznapok és a művészet is – állítja Nicol. Olyan „műterme” ez a prédikációnak, amelyben az anyaggyűjtés és formálás a kommunikáció közegében történik; – az irodalmárok számára a kávéház tölti be ezt a szerepet.¹³¹

A homiletikai analízisben egymással kölcsönhatásban van a teológiai megértés, az átélt tapasztalatok aktualitásainak és az ellenkezések észrevétele. A strukturális elemzés során kialakított vázlat mozzanatainak mindenikén elvégezzük ezt a vizsgálatot.

a) Teológia

Műhelymunkaként szabad itt a vizsgált szöveg illető mozzanatának teológiai vonatkozásait megfogalmazni, asszociatívan megkeresni az idevonatkozó teológiai témákat. Az exegézisben gyűjtött anyag elrendezését is végezzük ezáltal.

Példa: Gen 4,1. skk-ben: a gyilkosság bűne, variációi, a Szentírás viszonyulása hozzá:

- a szereplők magatartásának teológiai értékelése: áldozat-kérdés, Kain, Ábel, Isten;
- a textus részegységeiben felmerülő teológiai vonatkozások;

b) Tapasztalati analógiák

Itt mindent fel lehet jegyezni, amit csak egyszer valamilyen módon a textus gondolatával kapcsolatba hozhatunk: élettapasztalatokat, közvetetten vagy közvetlenül megfogalmazott véleményeket. A Szentírás inspirációs anyag a művészetek számára, az általa felvetett kérdésekről a filozófia is értekezik. Szabad odafigyelni a pop-art termékeire is. A közéleti eseményeket pedig semmiképpen nem szabad kifelejteni a sorból, hiszen ezek meghatározzák a mindennapjainkat, amelyekben való eligazodásra tanítjuk a gyülekezetet. Mindezek a szövegnek olyan értelmezési

¹³⁰ Elutasít minden más hermeneutikát, és pedig azért, mert a különböző ideológiákat képviselő értelmezések (a jungit és a kapitalistát említi) nem úgy fogják a szöveget magyarázni, hogy annak szándékoltága és struktúrája megmaradjon. Pl a terapeutikus szándékú igemagyarázat hibájának tekinti az individualizmust. – Buttrick, David: *i. m.* 276–277; vö. Bolyki János: *i. m.* 38.

¹³¹ Nicol, Martin: *i. m.* 131. skk.

kontextusát jelentik, amely autonóm a szöveg világához képest; a releváns helyeken illusztrációkká válhatnak. Gyakorlatilag, ebből az anyagból kialakíthatjuk majd azt a „terepet”, amire rálépve, az igehallgató bevonódik a prédikáció által megteremtett világba, és annak szabályai szerint kezd el majd gondolkodni.

Példa: Gen 4,1–16a: Évának, Kainnak, Ábelnek tulajdonítható mai magatartásformák, és a hozzájuk való viszonyulásunk:

- szülők kivételezése a gyermekek között, rossz nevelés, harag, féltékenység, gyilkos indulatok, felelőtlenség, közöny, elnyomottság, megalázottság, megkárosítás, megbántás különböző formái, hit, hálaérze
- a Kain és Ábelről szóló prédikáció háttérében a következő művekből vett ötletek, gondolatok állnak: K. Kieslowsky: *Rövid film a gyilkosságról*; Sánta Ferenc: *Az ötödik pecsét*; Sütő András: *Kain és Ábel*; Dosztojevszkij: *Karamazov testvérek*.

c) Gyülekezeti akadályok

A szelekciós mechanizmusokról, az esetleges reakciókról, nyelvi korlátokról történő meditáció ez. Figyelünk arra, hogy milyen formában válhat ki az ige/igerész szkepticizmust, ellenségességet, milyen lehetőségei állanak fenn a félreértéseknek. Számolni kell a gyülekezetben konkrétan előfordult bűnökkel, illetve az egyes gyülekezeti tagok élethelyzetével. Nem vitát kell indítanunk, hanem ezekre reflektálva kell kiválogatnunk majd a megfelelő illusztrációkat, megfontolni a használandó nyelvezetet (pl. anyák napi prédikációban tekintettel lenni az önhibájukon kívül gyermektelen egyháztagokra).¹³²

David Buttrick háromféle prédikálási módról beszél, és pedig a közvetlen, a reflexív, illetve a gyakorlati módban történő igehirdetésről. Közvetlennek nevezi a cselekmény-struktúrájú prédikációt, ami leginkább az elbeszélést tartalmazó textusoknál használható. Véleménye szerint a legtöbb prédikációnk azonban elmékedő-reflexív jellegű – általában a példázatok, tanítások, próféciák, apokaliptika lókusai képezik ezek textusait. Végül pedig szól a gyakorlati módon való prédikálásról, ami egy konkrét szituációra nézve akarja a gyülekezet helyzetértelmezését (ami várhatóan a „világi hermeneutikát” követi) az ige fényében átalakítani. A homiletikai analízis lépéseinek sorrendje a készülő prédikáció-módtól függ: a reflexív módnál a teológiai vizsgálódást az ellenkezések felvázolásával javallott követni, hogy ennek fényében kereshessük a tapasztalati analógiákat. A gyakorlati módban pedig érdemes előbb a helyzetelemzés és a helyzethez való viszonyulásokat megfogalmazni, a teológiai útkeresés érdekében.¹³³

4. Hitvallásos vizsgálat

A prédikálásra kiválasztott igének rendszeres teológiai összefüggéseit elemezzük a készülésnek ebben a fázisában. A hitvallásos mérlegelés során tulajdonképpen az egyháznak a textus által felvetett témáira való reflektálását vizsgáljuk. Nemcsak a dogmatika területére tartozó kérdéseknek jó itt utánanézni, hanem az etikaiaknak is. Martin Nicol négy alapkérdésben látja összefoglalhatónak a dogmatikai kitekintést a prédikációkészítésben:

¹³² Boross Géza: *i. m.* 15; 103–107; Buttrick, David: *i. m.* 30.

¹³³ Buttrick, David: *i. m.* 319–329; 370–371; 388; 413–414.

1. Isten és a világ kapcsolata;
2. Isten és az ember;
3. Isten és a hatalmak;
4. Isten és a vallások. E tételek kapcsán felteendő kérdések arra keresik a választ, hogy ezekben a viszonyokban miként lehet Istenről úgy beszélni, hogy szuverenitása ne csorbuljon?¹³⁴

5. Igehirdetések

Mindenképpen hasznos a választott textust magyarázó prédikációk olvasása. Egyrészt ötleteket nyerhetünk belőlük a prédikáció „forgatókönyvéhez”, a szemléltetésekhez, másrészt pedig az esetleg minket irritáló dolgokra figyelve megtanulhatjuk egyes hibák elkerülését.¹³⁵

Példa: a Gen 4,1. skk. témájához talált anyag: Kozma Zsolt szövegmagyarázata és javasolt prédikáció-vázlatai, valamint a Martin Nicol által írottak a Gen 4 alapján keletkezett prédikációk két típusáról, tudniillik a „Kain kezébe esni-” és a „Kainnal élni”-fajta igehirdetésekről.¹³⁶

6. Megértésmező

Nicol szerint a textus megértése a prédikáció előadásakor létrejövő eseményben történik meg. Az eseményt a Szentlélek hozza létre a megjelenített bibliai szavak, képek, történetek által az életet újképpen való megvilágításba helyezve az igehallgatók számára.¹³⁷ A performansz megalkotásához azonban szükségünk van a prédikálandó ige kortárs megértés-mezejének ismeretére.

Fennebb már részletesen ismertettük David Buttrick elméletét a szövegstruktúra jelentésközlő hatásáról a keresztyén közösségi tudatban (3.3.3.-nál). Az említett felfogást összefoglalóan állapítja meg a szerző, hogy a mai kornak megfelelő megértés-mező körvonalazásához az igehirdetőnek két dologra kell figyelnie: egyfelől tudatában kell lennie egy szöveg, élettapasztalat vagy teológiai gondolat által kialakított jelentésmezőnek, másfelől pedig tudnia kell a gyülekezetről, mint egy adott időben, helyen és kultúrában lévő megváltott közösségről. Ezek értelmezésével kell meghirdetnie az isteni jelenlétet.¹³⁸

Példa

1. Ma is létezik megkülönböztetés a gyermekek között – az egyik „a férfi”, a másik a „semmisség”.
2. Hálaáldozatunk lehet őszinte, vagy érdekből fakadó.
3. Áldottságunk vagy meg nem áldott mivoltunk egymás ellen fordíthat.
4. Isten megszólal – az igehirdetésben: ő kommunikálni, lelkipozni akar, meg akar védeni a magunk vagy a másoknak okozott tragédiától.
5. A „likvidálás” vágya ma kifinomultabb formákban teljesedik be.
6. A másik emberre nem mint testvérre tekintünk – emiatt hiányzik az érte való felelősségérzet is.

¹³⁴ Zsengellér József: *i. m.* 45; Nicol, Martin: *i. m.* 111–118.

¹³⁵ Uo. 118. skk.

¹³⁶ Kozma Zsolt: *Szavak az Igéből*. Kolozsvár 2003, 80–101; Nicol, Martin: *i. m.* 119–120.

¹³⁷ Nicol, Martin: *i. m.* 73.

¹³⁸ Buttrick, David: *i. m.* 293; ld. az értelmezés helyességét tesztelő három kérdést is a 3.3.3.-nál.

7. Sorsunkban nem vagyunk hajlandók észrevenni a bűn életformáló szerepét – védekezéseink: „mivel érdemteltem ezt?”
8. Isten megítéli a bűnt; a mi feladatunk szeretetben élni, amint Krisztus mutatta nekünk: hagyta az igazságosan ítélőre.

7. A prédikáció vázlata

Valamely eseményről való beszámolóinkban szelektálunk, a saját érdekeltségünk nézőpontjából láttatunk – csak a számunkra fontos dolgokat emeljük ki, és mutatjuk be. Ez érvényes a Szentírás beszámolóira is: nemcsak a Királyok könyvében találkozhatunk a hit révén elfogult történelemszemlélettel, hanem minden szöveg azt tükrözi, hogy a Szentírás retorikája mint beszédstratégia a tanúvallomásban a meggyőzés eszközkévé válik, kialakítja és láttatja a realitást. Minden beszéd egy rendezett értelmezés, strukturált, ennél fogva „cselekménynek” nevezhető – fogalmazza meg David Buttrick.¹³⁹ „A prédikációt cselekményként kell tervezni. (...) Az így születő prédikáció végképp elválik az előadás, felolvasás paradigmájától. Ha a prédikáció készítője a filmrendező munkáját veszi alapul, akkor megjeleníti, színre viszi, nem pedig oktatja az anyagot” – állítja Martin Nicol.¹⁴⁰ Esztétikai törés áll be a prédikációban, ha didaktikus hangnem jelenik meg – folytatja a szerző. A didaktikus hangvételi közjáték olyan hatású lehet, mint amikor egy film cselekményét egyszerűen tudományos, objektív hangvételi dokumentumfilm-betéttel szakítja meg – ez valószínűleg „kikapcsolja” a befogadót. A prédikáció vázlata (scenáriója, amint Nicol nevezi) annak a stratégiának, poétikának, retorikának, (az itt idézett szerzők szerint:) „cselekménynek” a megtervezését jelenti, amivel a körvonalazott aktuális megértés-mező, vagy annak egy részét közvetíteni akarjuk a gyülekezetnek.

A. Alapszerkezet

A prédikáció mozgáslogikája az epizódok „felfűzéséből” alakul ki. A filmkészítésben a jelenetek egymásutánosságát gyakorlatilag próbálgatással döntik el – a prédikáció vázolásakor ugyanígy lehet véglegesíteni az alapszerkezet gondolatának sorrendjét. A mozzanatok különböző sorrendjei különböző cselekményeket alakítanak ki, amelyek során más- és más jelentések fognak majd kidomborodni a prédikációban. A kialakult szerkezetben pótolhatónak tűnő mozzanatra gyakorlatilag nem lesz szükség a jelentésalkotásban.

Szükséges előbb kezdőpontot találni a „cselekmény” elindításához. A kezdőpont nem kell megegyezzen a textus első szövegegységével. Nem is textusban kell ezt keresni, hanem a kortárs megértés-mezőben! Nehéz a gyülekezeti tudattól távolálló, idegen tapasztalatok tárgyalásával kezdeni a prédikációt.

Példa: ha a Mk 7,31–37 alapján annak jelentőségét kezdjük magyarázni, hogy Jézus pogány területen jár, ennél fogva az eléjekerülő, és majd meggyógyított beteg is valószínűleg pogány (ez a textus kezdőpontja!) – elképzelhető, hogy a gyülekezetet nem érdekli ez a téma, és ennek megfelelően is fog figyelni a folytatásban.

¹³⁹ Vö. Buttrick, David: *i. m.* 285–286; 292; ld. Brueggeman per-metaforáját is. „A felvevőkamera által közvetített „realitás” is az operatőr tapasztalat-értelmezése révén jön létre” – állítja egy tévériportban az újságíró C. T. Popescu.

¹⁴⁰ Nicol, Martin: *i. m.* 122.

Ki kell választani, meg kell alkotni azt a mintát, ami alapján a megértés-mezőt strukturáljuk a kommunikáció számára. Ilyen általánosan ismert sémák például a deduktív levezetés, a tézis-szintézis-antitézis, a pontokba foglaló didaktikus formák, a drámai monológ stb. Javallott a saját szerkezet kidolgozása, minden esetben, külön-külön (máskülönben a gyülekezet hozzászokik, és tudni fogja, mi következik a következő gondolatban!).

Az alapszerkezet tulajdonképpen a mozzanatok „címeinek” a megfogalmazása. Ezeknek a „címeknek” az élő beszéd, a társalgási nyelvezet formájában (conversational style) kell megjelenniük, és pedig azért, mert a valakihez való beszéd logikái „folyékonyasága” ($A \rightarrow B \rightarrow C$ következetessége) a természetes a tudat számára, így alakul ki legkönnyebben a jelentés. Az alapvázlat jelentésalkotó funkciójának megvalósulását a következő kérdésekkel tesztelhetjük:

1. Minden megterhelés vagy következtetlenség nélkül követi egyik mondat a másikat?
2. Egyszerű mondatokban van-e megfogalmazva az alapszerkezet?
3. Hangos felolvasáskor együvé tartozik-e és alkot-e jelentést a tudatban? – amennyiben a háromból nem teljesül valamelyik feltétel, más vázlatot kell készíteni. Ennek oka lehet az, hogy a textus nem volt eléggé megvizsgálva, vagy ütközik a textus nyelvezete az igehirdető szándékaival (ti a prédikátor azt akarja a szöveggel, amit utóbbi nem akar), vagy pedig megtörténhet az is, hogy teológiailag túl összetett a megértés-mező (ebben az esetben a kisebb prédikáció-sorozat lenne jó). Figyelni kell arra is, hogy a gyülekezet maximum 5–6 mozzanatot tud figyelemmel kíséni.¹⁴¹ Olykor sok vesződéssel jár a megfelelő szerkezet megtalálása; és pedig azért, mert a megértés-mezőben több stratégia, vagy narratíva-változat képzelhető el.¹⁴²

Példa: a 1Móz 4,1–16a-hoz írt alapszerkezet:

1. Lehetünk Kain vagy lehetünk Ábel.
2. Isten megszólal – meg akarja menteni Kaint a bűntől, Ábelt pedig a haláltól.
3. Mégis: Kainként fordulunk Ábel ellen. De mindkettő vagyunk egyszemélyben.
4. Mit tehetünk ez ellen? Kainnak kell megváltoznia, nem Ábelnek.

– az 5Móz 8,10–18-hoz írt alapszerkezet (Újkenyér-ünnepi prédikáció számára):

1. A munkánk gyümölcsére mindig örömmel tekintünk.
2. Ilyenkor azonban hajlamosak vagyunk csak a magunk teljesítményéről beszélni.
3. Isten emlékeztet arra, hogy az áldást ő adja.
4. Isten ezért hálaadást vár el az embertől.

¹⁴¹ Nicol, Martin: *i. m.* 121–130; Buttrick, David: *i. m.* 23. skk. 285–292; 308–313.

¹⁴² Vö. Eco-nak már ismertetett véleményével az egyenes adásban lehetséges narratíva-vonalakról.

5. Életünk azonban arról tanúskodik, hogy valami nincs rendjén a hálaadás körül.

6. A hálaadáshoz arra van szükségünk, hogy közös történetünk legyen Istennel.

B. Kidolgozott vázlat

„A prédikáció feladata úgy megjeleníteni a bibliai ígét, hogy beléphessek annak terébe” a saját élettörténetemmel együtt” – olvashatjuk Nicol könyvében.¹⁴³ A prédikációkészítésnek ebben a szakaszában az előbbieken kiválasztott szerkezetet fejlesztjük – kidolgozzuk a mozzanatok és elrendezzük a képi anyagot, megírjuk a prédikáció bevezetőjét és befejezését.

a) A mozzanatok kidolgozása

A nagyobb hallgatóságunk való beszéd folyamata lassúbb, mint a kétszemélyes párbeszédben (ld. a 3.3.3-nál) – körülbelül 4–5 percig tart egy téma megragadása, a témaváltás alapjául szolgáló asszociációs logika megértése. Ennyi időnk van tehát egy gondolat megfogalmazására, képalkotásra, a gondolat kifejtésére. Láttatásra kell törekednünk, éspedig azért, mert az elvont beszéd olyan intellektuális teljesítményt és műveltséget igényel a befogadótól, ami már csak egy elitnek a sajátja.

A mozzanatok kidolgozásakor a homiletikai analízis során összegyűjtött anyagból dolgozunk. Mindenik mozzanat esetében végig kell gondolni azt, hogy milyen jellegű anyagot és miként mutatunk majd be, hogyan adható az át a kortárs teológiai felfogásban és kulturális környezetben.

Bevezetés és befejezés. A mozzanat legelső mondatait jól elő kell készíteni: a mozzanatok között tartott szünet felkelti a hallgatóság figyelmét – ezt kell maximálisan kiaknázni, hiszen a legelső mondatok fókuszolják a tudatot, ekkor kell tudatosuljon a logikus következetesség, rögzítődik a nézőpont, bevezetődünk az illető epizód hangulatába. Számolnunk kell azzal, hogy ami egy párbeszédben egy mondatot, az a nagyobb hallgatóság előtt legalább három mondatnyi terjedelmet igényel – amúgy is egynek fogják azt hallani.

A befejezés ugyanolyan precíz kell legyen, mint a bevezetés – visszhangoznia kell azt. Ezáltal behatároljuk a jelentésmezőt, annak érdekében, hogy a következő mozzanat indítható legyen. Ennélfogva tilos összetett mondattal, idézettel, vagy kérdéssel befejezni az egységet. Az összetett mondat továbbfejleszt, a két utóbbi pedig várakozást kelt, kiegészítést vagy további magyarázatot igényel.¹⁴⁴

Példa a Kain vagyok vagy pedig Ábel? című prédikáció 3. mozzanatából:

„Nagyon vékony a határvonal az indulat és a cselekedet között. Aközött, hogy Kain leszünk, vagy pedig Ábel.”(Bevezetés.) „Lehet, hogy Ábelnek képzelnénk magunkat, mert együtt érzünk vele ebben a történetben, de éppen annyira vagyunk mi Kain is, a nálunk gyengébbekkel szemben.” (Befejezés.)

Fejlesztés. A befejezésben megismétlődő kezdeti gondolat, bevezető megállapítás a mozzanat fejlesztése során aktuálissá, konkrétá kell váljon az igehallgató számára. Ezt a belső

¹⁴³ Nicol, Martin: *i. m.* 80.

¹⁴⁴ Buttrick, David: *i. m.* 37–39; 50–53; Nicol, Martin: *i. m.* 128. skk.

érvelési rendszerekkel valósíthatjuk meg. A legegyszerűbb rendszer: A (megállapítás) → A (fejlesztés) → A (zárlat) – Buttrick ezt a templomközelben felnőtt igehallgatókból álló, homogén gyülekezet esetében látja eredményesnek. Összetettebb a disszociációt és asszociálást ötvöző dialektikus rendszer: A (megállapítás) → B (ellenpont) → A (fejlesztés) → A (befejezés). Ez is tovább bonyolítható: A (megállapítás) → B (ellenpont) → C (fejlesztés) → A (fejlesztés) → A (zárlat). Az amerikai szerző kutatásokra hivatkozva korlátozza a mozzanatokban használható belső rendszerek számát: amikor a tagolódás meghaladja a hármat (A, B, C), a tudat „kiborul”, és elutasítás lép fel.¹⁴⁵

Példa az 1Móz 4,1. skk. prédikációjában, a 4. mozzanatban:

„Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orcádat is”, mert ha nem teszed, véget nem érő pofozkodás lesz belőle. (A - megállapítás)/ Az is megeshet, hogy egyáltalán nem akarunk Ábel lenni – kiborít minket Jézusnak ez az elvárása, mert tudjuk, hogy sok esetben nem szabadít meg az odafordított másik orca sem – amint Jézust sem mentette meg a kereszttől. Ha Ábel vagyunk, akkor hagyjuk, hogy kismizzenek, gyalázzanak, megöljenek? (B – ellenpont) / Végülis, ki a szimpatikusabb nekünk kettőjük közül? Ki akarunk inkább lenni? – Ábel csak Kain mellett látszik semminek, párának. Amíg csak Kain lehet a fontos, a nagyszerű, rajta kívül más senki, addig hiába van Ábelnek is munkája, sikere, felmutatható értéke, mert ő nem számít. (C – fejlesztés)/ De megváltoznia Kainnak kell – mert ha hallgat az isteni szóra, akkor Ábel nem arról lesz híres, hogy őt megölték, (A – fejlesztés)/ hanem akkor a szeretet úgy szabadítja meg Ábelt, hogy megváltoztatja Kaint.(A – megállapítás)

Nézőpont. A társalgási beszédetől idegen, vagy rosszul kezelt nézőpont megakadályozza a megértés-mező kialakulását. Minden beszédünkben ott van valamilyen nézőpont. A tudományos igényű előadás személytelen, objektív beállításból vizsgálja a témáját. Lehet azonban a témába „bevontan” is beszélni valamiről, ami tükrözi a témához való viszonyulásunkat – egyetértésünket vagy ellenérzésünket is. A perspektivikus beszéd tudatformáló hatású – állapítja meg Buttrick. Az újabb homiletikusok ezért is hangsúlyozzák azt, hogy szükséges felhagyni a diskurzus-paradigmát használó prédikálással.¹⁴⁶

Példa: 1Móz 4-nél: -mi nézzük őket, vagy pedig valamelyik szerepbe illeszkedünk?

- a) ha kívülről nézzük: tudunk Kainról, Ábelről, Istenről
- b) ha Ábelként figyeljük az eseményeket: érezzük a különbözőségünket, talán kisebbségi érzetünk van, örvendünk az áldozatunk elfogadásának, az abból származó áldottságunknak, hálások vagyunk Istennek, de nem ismerjük Kain szándékát
- c) ha Kain vagyunk: a „férfi”-mivoltunk meghatározza személyiségünket, magatartásunkat, elvárásainkat – ezért keserves az áldozat visszautasítását jelző sikertelenség, irigyek leszünk Ábelre, féltékenységünket nem szünteti meg a figyelmeztető isteni szó
- d) Isten felől nézni kockázatos vállalkozás: az áldozat kérdésében csak arra alapozhatunk, amit az Újszövetség közöl: Kain a gonosztól volt, Ábel pedig hit által vitt becsesebb ajándékot, de a

¹⁴⁵ Buttrick, David: *i. m.* 46–47.

¹⁴⁶ Nicol, Martin: *i. m.* 28.

történet keretein belül nem ismerjük az isteni döntés motivációját, azt sem, hogy miért kegyelmez meg Kainnak, amikor a Szentírás egésze elítéli az ártatlan vérontást.

Az amerikai homiletika-kutató a nézőpont különböző kategóriáit ismerteti és alkalmazza a prédikációra, úgymint a beállítás, az irányultság, lencsemélység, távolság, fókuszmező és fókuszmélység fogalmait. Ezekkel mintegy kezelhetővé teszi az igehirdető és a vizsgált textus idő- és térbeli különbségeit, konkrét teendőket fogalmaz meg a szándékok érvényesítését és az emocionális viszonyulást illetően. Nem térhetünk ki a részletes bemutatásra, de abból lényegesnek tekintjük a következőket:

- egy mozzanaton belül nem lehet az idői és földrajzi távolságot változtatni, mivel az megtöri a mozzanat feszültségívét: nem lehet beszélni az első század palesztinai körülményeiről, majd a következő mondatban a saját jelenünkről (az applikációval érvelő prédikáció pontosan ezt műveli). Inkább jelen időben láttassuk az akkori helyzetet;
- egy mozzanaton belül nem ajánlott a nézőpont-változtatás – egyszerűen nem sikerül a mozzanat keretein belül két ellenkező attitűdöt egymás közvetlenségében megjeleníteni; a prédikáció folyamán azonban természetes a nézőpont-váltás.

A fejlesztésben az általában azonos bevezető és befejező megállapítást nyitottá tesszük, azaz: olyan helyzetbe hozzuk az igehallgatót, hogy kénytelen lesz viszonyulni az elhangzottakhoz, gondolkodni rajta, értelmezni azt, és végül döntenie mellette vagy ellene. Ebben a folyamatban nélkülözhetetlen szerepe van a képek használatának és az illusztrációnak.

b) A képi háló (image grid)¹⁴⁷ megalkotása

A prédikáció gondolati vázának elkészülte után meg kell keresnünk azokat a pontokat, amelyek szemléltetés általi megerősítésre szorulnak. A képek, példák és illusztrációk célja „nem az elméleti részek utáni felüdítés legyen a további türelmes igehallgatás érdekében” hanem hogy megvilágítsanak, tisztázzanak dolgokat a hallgatókban – írja Fekete Károly.¹⁴⁸ Általában természetesen kell hatnia a képek, képes kifejezések használatának. A nyelv is hordoz állandósult kifejezéseket, holt metaforákat; ezeknek tudatos használata is a jelentésmező kialakításának eszköze. Nem szükséges minden gondolatot szemléltetni, hanem a hangsúlyok fontosságának megfelelően keresendők a példák vagy az illusztrációk.

A példa olyan rövid szemléltető anyag, ami a közös gyülekezeti tapasztalatokból építkezik. A példákat használjuk valamely állítás igaz voltának alátámasztására, analógiák alkotására, vagy az életünkben végbemenő dolgok láttatására. Lehetnek „pillanatfelvételek” vagy elbeszélések. Amennyiben több példát (maximum hármat) építünk be egy mozzanatba, vigyáznunk kell arra, hogy az egész példa-sor egy jelentést alakítson ki – hasonló szerkezetűeknek kell lenniük, máskülönben feldarabolják a mozzanatot. A részletezett vagy hosszabb példák eltávolodnak a gyülekezeti tapasztalattól, és könnyen illusztrációkká válnak.

Példa: az 1Móz 4-ből vett textus prédikációjának 3. mozzanatában kérdések formájában megfogalmazott példásor hangzik el:

¹⁴⁷ Buttrick, David: *i. m.* 153.

¹⁴⁸ Fekete Károly: *i. m.* 88.

„Hol van a te testvéred, aki lehet hogy azért iszik vagy drogozza magát az utcán, mert soha nem talált valakit, aki elfogadja és fontosnak tartsa őt? Hol van a te testvéred, aki elrákosodik, mert neked műtrágya kell a füstölgő vegyikombinátból? Hol van a te testvéred, aki úgy hal meg, hogy nem akartál neki megbocsátani, vagy nem akartál tőle bocsánatot kérni?” – az első két példa a városi, városközei falusi gyülekezet közös tapasztalatát fejezi ki; a vegyikombinát említése sajátosan Marosvásárhely és környéke helyzetéhez kötődik.

Az illusztrációk lehetnek idézetek, rövid elbeszélések, cselekvést tartalmazó epizódok stb. Buttrick három kritérium figyelembevételét hangsúlyozza ezek kapcsán:

- a) a prédikációbeli szemléltetendő gondolat és az illusztráció egyik aspektusa között világos analógiának kell lennie;
- b) párhuzamnak kell lennie a tartalom struktúrája és az illusztráció formája között;
- c) az illusztráció a tartalomhoz közelálló kell legyen. Mindezekon túl, az illusztráció szabadon hozzáigazítható a prédikációhoz. Két illusztráció használata egy mozzanatban nem célravezető, éspedig azért, mert egyik hat a másikra, és a gyülekezet emlékezetében összemosódnak, egynek tűnnek.¹⁴⁹

Példa: a Mk 7,31–37-ről írt a prédikációban a gyógyítás jelenetének előadása válik hatásos illusztrációvá (egy visszajelzés szerint):

„Képzeljük el magunkat súlyos betegeként valahol Észak-Izraelben, kétezer évvel ezelőtt. Az a hír járja, hogy a városban jár egy bizonyos Názáreti Jézus, aki nagy testi nyomorúságokat is képes gyógyítani. A családtagjaink utcáról utcára hurcolnak, keressük Jézust, hogy meggyógyítson. Végül egyik sarok mögül embercsoportot látunk. A Názáreti van ott. Odamegyünk hozzá, és segítségét kérjük. Az emberek körbevesznek, sugdolóznak, látványosságra, szenzációra készülnek. Jézus azonban megfog és kivisz közülük egy félreeső helyre. Őtőle senki se várjon szenzációt. Ő nem kuruzsló, nem csodadoktor, ne is beszéljenek róla efféléket.”

Buttrick néhány dologban óvatosságra int. A személyes illusztrációk használata törést okoz a tudatban – az evangélium helyére a lelkipásztor kerül, őreá fognak figyelni. De máskülönben sem éri el a célját, mert senki nem fogja önmagára alkalmazni, az a lelkész sztorijaként fog rögzülni a tudatban. Éppen ezért jobb az illető történetet önmagunktól elvonatkoztatva bemutatni. – A prózai idézetekre is vigyáznunk kell, mert a mondatfűzés személyhez kötött: ugyanaz a jelenség áll be, mint amivel a bevezetéskor kell számolnunk: a gyülekezetnek több mondatra van szüksége egy személy beszédmódja, szintaxisa megszokásához, ennél fogva az idézet első mondatát nem is fogja észrevenni! – A Bibliából vett illusztrációk során csakis a közismertekre utalhatunk, máskülönben el kell beszélni őket – tudomásul kell vennünk azt, hogy az átlagkeresztyén műveltsége e téren roppant hiányos!¹⁵⁰ Végül pedig a prédikálásban megjelenő humor veszélyeire figyelmeztet: akinek nem természetes, az ne erőltesse, akinek pedig a személyiségéhez tartozik, az tartsa ellenőrzése alatt – a gyülekezetnek csak akkor szabad derülnie, amikor az a prédikáció stratégiájához tartozik. A

¹⁴⁹ Ld. részletesen Buttrick, David: *i. m.* 113–141.

¹⁵⁰ Megdöbbentő statisztikát közöl: a felmérések szerint, az AEÁ-beli, nem fekete keresztyéneknek csak a 20%-a tudott két evangéliumot megnevezni, illetve arra válaszolni, hogy Pál ó- vagy újszövetségi szerző – Buttrick, David: *i. m.* 145. Érdekes lenne ezt a mi egyházunkban is megvizsgálni. Lehet, hogy még nem tartunk az amerikai helyzetnél, de feléje haladunk.

szarkazmus pedig tilos dolog, és pedig azért, mert amikor ezen nevet a gyülekezet, akkor rejtett „közös gyűlöletnek” adunk helyet.¹⁵¹

Példa: 1Móz 4,1. skk. prédikációjának képi hálója:

1. Lehetünk Kain vagy lehetünk Ábel.

– illusztráció: Ábel feltételezett gondolkodásmódjának láttatása

– példák: – Kain áldozata elutasításának jeleire: jégverés, felmondás, betegség

– Isten rátekintett Ábelre: fizetésemelés, sikeres munka

2. Isten megszólal – meg akarja menteni Kaint a bűntől, Ábelt pedig a haláltól.

– példák az irigység és féltékenység okaira: a jobb autó, szebb ház, boldogabb családi élet, mások előbbrejutása

– illusztráció: Luther mondása a kísértésről

3. Mégis: Kainként fordulunk Ábel ellen. De mindkettő vagyunk egyszemélyben.

– példák: -Kain gondolataira – a kő eldobása, a bántás kimondása feletti belső vitáink

– az Ábel-helyzetre: nem vesznek észre, pletykálnak rólunk, nem köszönnek

– Isten Kainhoz intézett kérdésére – „Hol van a te testvéred?” (Ld. fennebb.)

4. Mit tehetünk ez ellen? Kainnak kell megváltoznia, nem Ábelnek.

– illusztráció: idézet a Hegyi Beszédből (Mt 5,37).

Az ellenőrzött szemléltetés lehetővé teszi azt, amiről Nicol beszél, hogy tudniillik a prédikáció során a Szentírás szövegei a mi képeink kontextusában jönnek mozgásba, illetve a személyes képtörések beleágyazódnak a szövegmagyarázat folyamatába.¹⁵²

c) A prédikáció bevezetése, befejezése

A bevezetésnek kettős célja van: körülhatárol egy teljes jelentésmezőt, illetve azon belül elkülönít egy bizonyos vonást (ami általában az első mozzanathoz kapcsolódik). „Fókuszolja” így a tudatot, és bevezet a prédikációba. Nem célja a bevezetésnek a prédikáció tartalmának felvázolása, hiszen ez olyan hatással bír, mintha a színházban előre elmondanák nekünk, hogy mi fog következni – állítja David Buttrick. A bevezető mondatait a funkciók szerint csoportosítja:

– az első két-három mondatnak az a feladata, hogy a gyülekezetet megszoktassa a beszédmódunkkal, mondatszerkesztésünkkel (nem az első mondat a legfontosabb, például videofelvételeken néhány mozgás szükséges annak felismerésére, hogy mit látunk).

¹⁵¹ Ld. a képekről szóló teljes témát. Buttrick, David: *i. m.* 113–170.

¹⁵² Nicol, Martin: *i. m.* 81–182.

Példa: „Őstörténetet olvasunk itt, azaz egy olyan elbeszélést, ami visszatekint az ember történetének kezdeteire.”

- további négy-hat mondatban kell megtörténnie a „fókuszolásnak”: meghatározzuk a témát, jelentésmezőt, hangulatot;

Példa: „A második bűneset elbeszélése ez – miután az ember elfordult Istentől, elfordul embertársától is. A történet szerint azért fordul egyik ember a másik ellen, mert Isten nem tekintett Kainra és az ő áldozatára. Mivel a Szentírás itt nem magyarázkodik arról, hogy Isten miért cselekszik ekképpen, hajlamosak vagyunk az Úrnak feltenni a kérdést: vajon mi baja van Kainnal? Miért utasítja el annak hálaáldozatát? A választ csak az Újszövetségben találjuk meg: Kain „a gonosztól volt” (1Jn 3,12).”

- Végül egy mondatnál határozottan fejezzük be a bevezetést.

Példa: „A hibát nem Isten oldalán kell tehát keresnünk, hanem az embernél – nemcsak ebben a majdnem háromezer éves elbeszélésben, hanem a mi világunk emberében is.”

További szempontok: a bevezetés nem tartalmazhat gondolatmozgást, ennél fogva nem jó ha kivonatolható a prédikáció bevezetője. Szükséges ekkor megalapozni a közös hermeneutikai tudatot – a prédikáció egyesek számára ne azzal teljen el, hogy például a textus által közölt események realitását vitatják magukban. Narratív textusok esetén pedig itt a helye a szereplők, és a legszükségesebb kortörténeti vonatkozások ismertetésének.¹⁵³

Példa: a süketnéma gyógygyógyítása kapcsán a bevezetőben tisztázódik a gyógyítási technikát illető kérdés, valamint kezdettől fogva hermeneutikai alappá teszi a Jézus gyógyító hatalmát

- Kain és Ábel története kísért a teodicea vonalára való ráállásra – ennek elkerülését hivatott megokolni a prédikáció bevezetőjében az újszövetségi kontextus felmutatása.

A befejezés célja a prédikáció zárlata, ugyanakkor arról is kell gondoskodni, hogy a prédikáció hatásai folytatódjanak – ez utóbbi a prédikáció mint nyitott mű programjának is sajátja. Minden sablonos befejezés-kezdés felkelti a gyülekezet figyelmét a közelebbi zárlatra, következképpen megtörik a figyelem és az egész törlődik a tudatból. – A befejezéskor a mozgó gondolati logikát követő tudatban mintegy össze kell állnia a jelentésnek, reflexiónak kell kialakulnia az igehallgatóban. Ennek megvalósítását Buttrick a prédikáció anyagából vett képek és gondolatoknak talán éppen más összefüggésbe állításával képzei el. A hagyományos homiletikáktól eltérően azt vallja, hogy nem a prédikáció didaktikus összefoglalását kell itt elvégezni, sem nem szükséges feltétlenül erkölcsi következtetéseket¹⁵⁴ megfogalmazni, hanem jelentést kell körvonalazni. Az utolsó mondatok feladata pedig a lezárás. Hatástalanítja az egészet, ha kérdéssel, idézettel végződik a prédikáció; illetve, ha visszatérünk a bevezetéshez – ez ugyan tetsző a személyes esztétikai érzékünknek, de bezárja a prédikációt, megfosztja a döntésre, az életben való folytatásra készítő

¹⁵³ Buttrick, David: *i. m.* 83–96.

¹⁵⁴ Hatástalanok az erkölcsi tanulságokkal ellátott történetek, – mondja Lane – az el nem magyarázott mese hat a legjobban a gyerekekre. Lane, Belden: *i. m.* 490–491; 497.

nyitottságtól. Semmi sem befejezett a szolgálatunkban, ugyanúgy a keresztyén élet is állandó nyitottságot jelent Isten felé – foglalja össze a szerző.¹⁵⁵

Példa: 1Móz 4-ről írt prédikációban: „Nem feltétlenül akarunk mi Ábelhez hasonlítani (4. mozzanat)/ – sokszor sikerül is... mert egyszemélyben Kain és Ábel is tudunk lenni – bántanak minket, mi is bántunk másokat. (3. mozzanat)/ Lehet, hogy együtt imádkozunk és tiszteljük Istent, de zavar, ha a másik egy kevés jobban viszi mint mi.(1. mozzanat)/ Irritáló lehet az is, ha valaki a másik arcát is odafordítja a pofonhoz – lehet, hogy arra is kap egyet.(4. mozzanat) /Isten azonban szól Kainhoz, mert meg akarja védeni Ábelt. (2. mozzanat)/ Isten szól Kainhoz, mert meg akarja menteni Kaint. Isten szól hozzánk, mert meg akarja szabadítani Kaint és Ábelt.” (4. mozzanat)

A vázlat kidolgozása során észrevehetjük az alapszerkezet esetleges hibáit, a logikai következetlenségeit. Ha valóban adódnak ezek, akkor vissza kell térnünk a megértés-mező strukturálásáig, és majd újra kell írunk az alapvázlatot.

8. A prédikáció megírása

Az eddig megfigyelték alapján meggyőződhattünk afelől, hogy a prédikációnak nem az írásbeliség törvényei szerint kell íródnia, hanem mint olyan beszédnek, amelynek célja az előadás, a szóbeli kommunikáció; „hatásra irányuló nyelvi formát” igényel – mondja Martin Nicol.¹⁵⁶ Az ilyen kívánalmak alapján megírt prédikációnak írásműként történő, laikus általi olvasása lehet, hogy visszatetszést kelthet – a prédikáció bevezetésének első mondatai semmitmondóknak tűnhetnek, a mozzanatok bevezetéseiben és befejezéseiben ismétlődő megállapítások láttán a gondolatszegénység vádjával illelhetnek bennünket.

Szükséges-e leírni a prédikációt? A készülés sok órája után nem elég csak egy vázlattal felmenni a szószékre? – a megfogalmazásban rejlő buktatók csak akkor kerülnek a felszínre, amikor a prédikáció szövegét írjuk. A prédikáció előadásakor a hibákat már késő javítani, azok pedig gyengíthetik a jól kigondolt igehirdetés esztétikai-kommunikációs¹⁵⁷ „hatásfokát”.

A nyelvezet kérdéseibe betekintettünk már a 3.2-ben. Megállapítottuk már, hogy egy olyan nyelvezeten szükséges a prédikációt megírni, amely a gyülekezet mindenik tagja által érthető. Buttrick az amerikai angol prédikációs köznyelvet mintegy ötezer szóra szűkíti; de ezt nem nevezi szegényes lehetőségnek – elvégre az Újszövetség koiné-szókincse sem nagyobb. Az élet legfontosabb eseményeiben egyszerű és konkrét nyelvezetet használunk: a prédikációnak sincs többre szüksége. Nem a szókincs mérete a fontos, hanem a használatának a mikéntje – érvel a szerző. A meglepő szótársítások, -kombinációk általi lehetőségről szól, a metafora-alkotásra gondolva: a szavak ily módon olyan „élet-anyaggal” tölthetők fel, amely élénksége révén láthatóvá teszi az elbeszélteket. A prédikáció egyszerű szókincset használ, oly módon hogy hatalmas konnotatív jelentést hoz létre.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Buttrick, David: *i. m.* 97–109. Bertold Brechtre hivatkozik, aki szerint a „katharizis” ellensége minden személyes és társadalmi változásnak – feldob ugyan, de csak ennyivel maradunk. Az érzés- és hatásvadász prédikációk (érti ezt Buttrick a pietizmus hagyományára) nem okoznak változást – ha Jézus nem törekedett ilyen jellegű igehirdetésre, nekünk sem lehet másként tenni – érvel a szerző a 108. oldalon.

¹⁵⁶ Nicol, Martin: *i. m.* 139.

¹⁵⁷ Ward kifejezése.

¹⁵⁸ Buttrick, David: *i. m.* 187–190.

A prédikáció nyelvében kerülni kell mindenféle szakzsargont, így a teológiai is. A teológiai fogalmakkal teletűzdelt prédikáció „valamilyen okos, de lyukas és élettelen absztraktumot” fog magyarázni – parafrázálhatjuk Kozma Zsoltot, aki a mai nyelven megszólaló, de képies kifejezésmódot használó igehirdetés-program szükségességéről beszél.¹⁵⁹ Hasonlóképpen a vallásos, kegyességi klisék is elkerülendők. – A prédikációnak például nem a „megszentelődés”, „újjászületés”, az „adjuk át magunkat az Úrnak” vagy a „nyissuk meg szívünket előtte” kifejezések megmagyarázásából kell állnia, hanem tőle telhetően épp ezek megtörténtét kell lehetővé tennie. Valószínű, hogy ezt nem az applikációval illusztrált szómagyarázatok fogják elérni, legfeljebb csak az ilyen szókinccset használó szűkebb kör esetében.

Buttrick nyomán beszélhetünk más, szavakkal kapcsolatos nehézségekről is. A mutató névmások (ez, az) a gondolkodás „eltévedését” okozzák az élő beszédben, ugyanis már előzőleg elhangzottakra utalnak vissza. Az igehallgatónak meg kellene keresnie a korábbi kapcsolópontot; mivel pedig ez csekély mértékben sikerül, a mutató névmással kezdődő mondatok nagy része törlődik. – A nagyon, valóban, tényleg tulajdonképpen „hulladék szavak” (junk words), mivel egy nem látható fokozást végeznek, használatuk gyengíti a mondatot. – Hasonló mondat-gyengítést idéznek elő a késleltető szavak: mindamelllett, egyértelmű, hogy..., láthatjuk, hogy.... Elképzelhető, hogy megszokott használatuk mögött a következő mondat kigondolására való öntudatlan idő-nyerés mechanizmusa húzódik meg. – A számozás sem teszi világosabbá a szöveget.¹⁶⁰

Kerülendők az idegen eredetű, magyartalan szavak, illetve a szlenghez tartozó formulák, kivéve ha nem általánosan ismertek a gyülekezet számára. Konkrét, igei mondatokat használó nyelvezet az ajánlott – jelen idő, cselekvő ragozás, egyszerű rövid mondatok. A melléknevek és a participiumok, a szenvedő szerkezet inkább csak a változatosság érdekében alkalmazandók, máskülönben lassítják a megértést.¹⁶¹

Példa: Kain vagyok vagy pedig Ábel?

Textus: 1Móz 4,1–16a

Lekció: 1Kor 13,1–13

Őstörténetet olvasunk itt, azaz egy olyan elbeszélést, ami visszatekint az ember történetének kezdeteire. A második bűneset elbeszélése ez – miután az ember elfordult Istentől, elfordul embertársától is. A történet szerint azért fordul egyik ember a másik ellen, mert Isten nem tekintett Kainra és az ő áldozatára. Mivel a Szentírás itt nem magyarázkodik arról, hogy Isten miért cselekszik ekképpen, hajlamosak vagyunk az Úrnak feltenni a kérdést: vajon mi baja van Kainnal? Miért utasítja el annak hálaáldozatát? A választ csak az ÚSZ-ben találjuk meg: Kain „a gonosztól volt” (1Jn 3,12). A hibát tehát nem Isten oldalán kell keresnünk, hanem az embernél – nemcsak ebben a majdnem háromezer éves elbeszélésben, hanem a mi világunk emberében is.

¹⁵⁹ Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai* 133–134.

¹⁶⁰ Buttrick, David: *i. m.* 211. skk.

¹⁶¹ Uo. 216–220; Nicol, Martin: *i. m.* 140–141; vö. Fekete Károly: *i. m.* 86–89.

1. Lehetünk Ábel vagy lehetünk Kain

Próbáljunk belelátni e két ember helyzetébe, úgy ahogyan Ábel tekinthet magára és a testvérére. Ábel vagyunk. Életünk olyan, mint a nevünk jelentése: pára, lehelet, semmiség. Talán azért neveztek el így, mert Kain mellett, aki a „férfi”, az elsőszülött, talán már nem voltunk annyira fontosak. Minket el lehet hanyagolni, rólunk el lehet feledkezni, minket soha meg nem kérdeznek, amikor döntenek valamiről. De köszönjük Istennek, hogy vagyunk, végezhetjük a munkánkat, és még fizetésemelésünk is volt. Tudjuk, Isten áldásait soha nem lehet eléggé megköszönni...

Kain – ő sokat dolgozik, mert úgy gondolja, hogy csak az a miénk, amiért megharcolunk. Az emberek tisztelik, kikérik a véleményét, ő pedig mindig tudja: mit hogyan kell csinálni azért, hogy jól menjenek a dolgok. A templomban is szoktuk látni – azt szokta mondani, hogy ő megadja Istennek, ami jár. Az utóbbi időben azonban Kain mintha rossz szemmel nézne reánk. Talán elverte a jég a termését? Vagy felmondtak neki a munkahelyén? Vajon beteg-e valaki a családjában?

Különböznek a gondolataink, érzéseink, élethelyzeteink. Lehetünk olyanok, mint Ábel, de olyanok is, mint Kain.

2. Isten megszólal – meg akarja menteni Kaint a bűntől, Ábelt pedig a haláltól

Keresztyének vagyunk, Bibliát olvasunk, prédikációt hallgatunk. Mégis, miközben mások sikerét látjuk, ösztönösen támadnak olyan gondolataink, amik miatt lehajtjuk a fejünket. Legyünk őszinték magunkhoz: ha valakinek szebb a háza, jobb az autója, boldogabb a családi élete, vajon nem irigykedünk-e? Ha mi sokat dolgozunk, de más kevesebb munkával mégis többre jut mint mi, vajon nem vagyunk-e féltékenyek? Neki miért igen, nekünk miért nem?

Isten megszólal a Szentírásban, az igehirdetésben. Ez nem változtatja meg helyzetünket. Minket Isten a helyzeteink kezelésére akar megtanítani. Arra, hogy előbb bennünk kell megtörténnie valaminek, hogy kívül is legyen változás. Előbb le kell győzni minden olyan indulatot, amivel a megfosztott/frusztrált ember az embertársa ellen fordulhat. Mert ugyan a madarakat nem akadályozhatjuk meg abban, hogy a fejünk fölött elszálljanak, de azt igen, hogy odafészkeljenek – mondja Luther Márton. Isten azért is adja a prédikációt az ő egyházának, hogy megtanuljunk uralkodni a bűnön. Meg akar menteni a tragédiától.

3. Mégis: Kainként fordulunk Ábel ellen. De mindkettő vagyunk egyszemélyben.

Nagyon vékony a határvonal az indulat és a cselekedet között. Aközött, hogy Kain leszünk, vagy pedig Ábel. Dobjuk, vagy ne dobjuk a követ a másikra? Mondjuk ki, vagy mégsem a bántó szót? Kain vagyunk, ha nem is tettelesen, akkor talán a rossz szóval, vagy azzal, hogy úgy nézünk át a másik emberen, mintha levegő lenne. Megeshet, hogy eközben arról is panaszkodunk, hogy mások rontják a becsületünket, annyira, hogy már nem is köszönnek vissza az emberek az utcán...

Tőlünk kérdezi Isten: hol van a te testvéred? Hol van a te testvéred, aki lehet hogy azért iszik vagy drogozza magát az utcán, mert soha nem talált valakit, aki elfogadja és fontosnak tartsa őt? Hol van a te testvéred, aki elrágkosodik, mert neked műtrágya kell a füstölgő vegyikombinátból? Hol van a te testvéred, aki úgy hal meg, hogy nem akartál neki megbocsátani, vagy nem akartál tőle bocsánatot kérni?

Lehet, hogy Ábelnek képzelnénk magunkat, mert együtt érzünk vele, és Isten is az ő pártját fogja ebben a történetben, de éppen annyira vagyunk mi Kain is, a nálunk gyengébbekkel szemben.

4. Mit tehetünk ez ellen? Kainnak kell megváltoznia, nem Ábelnek.

„Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orczádat is”(Mt 5,39) – mert ha nem teszed, véget nem érő pofozkodás lesz belőle. Az is megeshet, hogy egyáltalán nem akarunk Ábel lenni – kiborít minket Jézusnak ez az elvárása, mert tudjuk, hogy sok esetben nem szabadít meg az odafordított másik orca sem – amint Jézust sem mentette meg a kereszttől. Ha Ábel vagyunk, akkor hagyjuk, hogy kisémmizzenek, gyalázzanak, megöljenek?

Végül is, ki a szimpatikusabb nekünk kettőjük közül? Ki akarunk inkább lenni? Ábel csak Kain mellett látszik semminek, párának. Amíg csak Kain lehet a fontos, a nagyszerű, rajta kívül más senki, addig hiába van Ábelnek is munkája, sikere, felmutatható értéke, mert ő nem számít. De megváltoznia Kainnak kell, mert ha hallgat az isteni szóra, akkor Ábel nem arról lesz híres, hogy őt megölték, hanem akkor a szeretet úgy szabadítja meg Ábelt, hogy megváltoztatja Kaint.

Nem feltétlenül akarunk mi Ábelhez hasonlítani – sokszor sikerül is... mert egyszemélyben Kain és Ábel is tudunk lenni – bántanak minket, mi is bántunk másokat. Lehet, hogy együtt imádkozunk és tiszteljük Istent, de zavar, ha a másik egy kevéssel jobban viszi mint mi. Irritáló lehet az is, ha valaki a másik arcát is odafordítja a pofonhoz – lehet, hogy arra is kap egyet. Isten azonban szól Kainhoz, mert meg akarja védeni Ábelt. Isten szól Kainhoz, mert meg akarja menteni Kaint. Isten szól hozzánk, mert meg akarja szabadítani Kaint és Ábelt. Ámen.

A prédikáció megírása után az igehirdetésnek mint istentiszteleti formának az alakítása következik.

9. Liturgia

A liturgia előkészítése az Istennel történő ünnepi találkozásra való készülődést jelenti. A prédikáció elkészülte után a lekción, az énekek, az imádságok előkészítése, valamint a kötött szövegű imádságok kiválasztása következik. A templomban tartott istentisztelet a prédikációnak téridői kontextusát jelenti, ezért meghatározza a prédikáció befogadásának mikéntjét.¹⁶² Ebben az összefüggésben pedig a nyitott prédikáció megértés-mezejének (külső) irányításáról is beszélhetünk. Ezért állíthatjuk, hogy a jól elő nem készített istentisztelet rombolhatja azt, amit máskülönben a prédikáció megvalósíthatna a kommunikáció szintjén. Ugyanakkor az istentisztelet javíthatja is a prédikáció hiányosságait. Azonban mégsem ez a kommunikációs szempont köti össze a kettőt, hanem az, ami teológiai elvként így hangzik: nincs istentisztelet prédikáció nélkül. Mindemellett, az istentisztelet egyaránt Isten beszéde és az ember válasza, ezt a dialógust pedig önmagában a prédikáció ebben a közvetlenségben nem vállalhatja fel (csak reflexív módon, a visszajelzések figyelembevételével).¹⁶³

A következőkben csak néhány megfigyelésre szorítkozunk: a lekción olvasott szöveg és a textus szerkezete, műfaja ne legyen hasonló; egybemosódik a két narratív anyag.

¹⁶² Vö. „A Krisztusra és az életre utaló nyomok keveredése a templomtérben már a prédikáció előtt alakítja a megértés különféle eseményeit.” Nicol, Martin: *i. m.* 143.

¹⁶³ Ld. Fekete Károly: *i. m.* 70–72; Boross Géza: *i. m.* 50–55; Nicol, Martin: *i. m.* 100. skk. Az adott a hely, idő és hallgatóság szavatolják egy szöveg által keltett szuggesztívitásmező bizonyos egységességét – Eco: *i. m.* 120.

Példa: egyik prédikáció textusa a 2Sám 12,1–15a volt, a lekción pedig a Lk 18,9–14

- egyik visszajelzésből kiderült, hogy a nátáni példázat szegény embere és a vámszedő alakja egybemosódott;
- az énekek kiválasztásánál jó lenne figyelni nemcsak a szövegre, hanem a dallam hangnemére, ritmusára is – ne csak tartalmi megegyezés legyen a prédikáció és az énekek között;
- a hitvallások közül (Apostoli Hitvallás vagy Heidelbergi Káté 1. fejelete), valamint az áldásformula megválasztása is alakítsa a prédikáció jelentésmezejét.

A liturgia megfontolása, előkészítése az íróasztalnál történik, de az istentiszteletet nemcsak mi alkotjuk, amint Nicol is emlékeztet erre: „az istentisztelet nem a gyülekezetnek szervezett program, hanem a gyülekezet saját eseménye. (...) Amikor prédikálok, egy vagyok azok közül, akik az istentiszteletet alkotják”.¹⁶⁴

10. Előadás

Az előbb idézett szerző a mai (főként németországi) prédikálás nyomorúságos állapotának okai közé sorolja a homiletikai irodalomnak azt a mulasztását, hogy nem szentelt elegendő figyelmet az igehirdetés előadás-mivoltával kapcsolatos kérdéseknek. A prédikációkészítés csúcspontja nem a papíron történő befejezés, hanem a kitusakodott tanúság elmondása. Három elvi megállapítást tesz ebben a kontextusban:

1. a prédikáció az előadóművészetek közé tartozik, ahol az előadás a mű szerves része;
2. a prédikáció potenciális esemény – készítése során a teológiai és retorikai hangsúly a szószéken történten van;
3. a megértés az egyéni recepció aktusában jön létre, ami azt jelenti, hogy az ige jelentése csak a szószéken elhangzottak nyomán kristályosodik ki.¹⁶⁵

Kissé túlzónak találhatjuk azt a megállapítást, miszerint a prédikáció az igehirdető hangján és testén át inkarnálódik,¹⁶⁶ mégis számolnunk kell azzal, hogy lelkiállapotunk, konfliktusaink, hanghordozásunk, gesztikulációnk alakítják a prédikáció hatékonyságát. A gyülekezet a non-verbális kommunikációt is érzékeli, és ez hat nemcsak a hangulatára, hanem a megértése folyamatára is.¹⁶⁷

A prédikációnak szabadon elmondott beszédnek kell lennie – minden papírba tekintés olyan mint a rövidzárlat, a felolvasás pedig valósággal áramszünetet jelent az istentiszteleti prédikálás kommunikációs áramkörében – fogalmaz találóan Fekete Károly. Nicol pedig a szószéki prédikáció-olvasást ahhoz az abszurd lehetőséghez hasonlítja, amikor a színelőadásban a színészek a szöveggönyvből beszélnek.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Nicol, Martin: *i. m.* 144.

¹⁶⁵ Nicol, Martin: *i. m.* 137.

¹⁶⁶ Ward, Richard F.: *i. m.*

¹⁶⁷ Boross Géza: *i. m.* 13–14.

¹⁶⁸ Ld. Fekete Károly: *i. m.* 89. skk; Nicol, 139.

A prédikációkészítés az Isten-közvetítés emberi előkészítő műveleteit foglalja magába. A felkészülés során igyekszünk figyelni a lehető legtöbb szempontra, hogy a magunk részéről hatásossá tegyük az ige prédikálását. De ahhoz, hogy az igehirdetésnek a célja beteljesüljön, Istennek kell „közölnie” magát – csak így valósulhat meg a megértés eseménye.¹⁶⁹

11. Kiértékelés

A hatvanastól a nyolcvanas évekig terjedő homiletikai próbálkozások ismertetésében Gerhard Marcel Martin rámutat a gyülekezeti visszajelzés, a prédikációban megvalósítandó kétoldalú kommunikáció iránti igény megfogalmazódására. Javaslatok vannak a prédikációkészítő és a prédikációt megbeszélő körök alakítására. Mindezek mellett, Martin a prédikáció hatásfokát illetően a kutatók körében az általános pesszimizmus eluralkodásáról beszél.¹⁷⁰

Martin Nicol a prédikációnak mint nyitott műnek fontos részévé teszi a visszajelzést, és pedig azért, mert itt tudhatjuk meg, hogy valóban volt-e esemény vagy sem; a hallgatói reagálást is a prédikáció potenciális eseményének nevezi. A visszajelzés tényezőiként vizsgálja a hitet, mint aminek közegében lehetséges egyáltalán a kiértékelés, a prédikációelemzést, a más igehirdetőkről írott tanulmányokat, a médiát, aminek visszajelzése rendkívül hasznos lenne az igehirdetés számára. Azonban a prédikáció elsődlegesen jogos megítélője a gyülekezet.¹⁷¹ A prédikáció és a gyülekezet viszonyáról a következőket állapíthatjuk meg:

- a gyülekezet ismerete nélkül nem lehetséges a nyitott prédikáció megértés-mezőjének irányítása – véletlenszerűen fognak működni a kialakuló konnotációk
- a gyülekezettel való kapcsolat fog segíteni a textusválasztásban, a tapasztalati analógiák észrevételében, azok illusztratív felhasználásában; a nyelvezet alakításában
- a gyülekezet teológiai céljára és feladatára emlékezteti a prédikációt¹⁷²

A visszajelzésekre a prédikációt elemző csoportbeszélgetéseken vagy házi bibliaórákon kerülhet sor. Lelkészenként és gyülekezetenként változnak a kiértékelést célzó kérdések. Lehetnek ezek teológiaiak, a prédikáció formai vonatkozásaira tekintők, és mindenképpen helyt kell adni az igehallgatók értékelő véleménynyilvánításának. A prédikáció kapcsán konkrétan felmerülő személyes kérdésekről valószínűleg csak a négy szemközti lelkigondozásban fogunk beszélgetni. Mindezek mellett, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a gyülekezeti tagok által közölt véleményeket befolyásolja a lelkész iránti tisztelet is. Ezen némileg segíthet a kérdőívek használata.¹⁷³

A kiértékelés csak közvetetten hat a prédikációra – mindig csak az ezutánokra nézve vonhatunk le következtetéseket. Érdemes azonban egy olyan csoportot megalakítani, amelyben a készülő prédikációról beszélgetünk.

¹⁶⁹ Nicol, Martin: *i. m.* 134.

¹⁷⁰ Martin, Gerhard Marcel: *i. m.* 46. skk.

¹⁷¹ Nicol, Martin: *i. m.* 77–78., 137., 145–154.

¹⁷² Ld. Boross Géza: *i. m.* 12. skk. 18; 62–63.

¹⁷³ Nicol, Martin: *i. m.* 152–152; Fodorné Nagy Sarolta: *i. m.* 395.

Összefoglalás

Elképzelhető, hogy a próféták retorikáját a szómágia jelentette – miközben a maga istenélményét megpróbálta kortársainak elmondani, keresgélte a megfelelő beszédformát, a megfelelő szót. Mert hitt a szavak erejében, tudta azt, hogy nem mindegy, miként hirdeti az ítéletet vagy a vigasztalást, vagy akár a törvényt is. Tudta, hogy hatóereje van a kimondott szónak, legyen az áldás vagy átok. – Sokszáz év után ugyan, de még mindig valljuk azt, hogy a szóban erő van – nemcsak az isteni szóban, hanem abban a gyarló emberiben is, ami tud életet elvenni és tudja azt ápolni is. Ezutóbbit pedig különösképpen a prédikációban kell megtennie. Vagy fogalmazzunk másként: Isten a prédikációban sajátos módon akarja felhasználni az emberi szó erejét. Ez az erő nem kívülről adatik neki, hanem benne van a nyelvben. Az igehirdető feladata ugyanaz, mint a prófétáé – a megfelelő szavak megválogatásával, a megfelelő mondatfűzéssel, hanghordozással, attitűddel közvetíteni Isten akaratát, sőt – magát Istent is. Mert a hit hallásból van. Azt az Istent látják a gyülekezet tagjai, akit a prédikációban mutatunk nekik. A Szentírásba is a meghallott Istent fogják beleolvasni, őt fogják továbbadni a fiaknak-unokáknak.

Lehet, hogy a dolgozat során úgy tűnt, hogy a prédikáció hatékonyságát teljesen emberi oldalról képzeltük el megvalósíthatónak. Inkább arról van szó, hogy az igehirdetésnek az embertől elvégzendő munkájához kerestünk segítséget a nyitott mű modelljének alkalmazásával.

Nyitottsága van minden műalkotásnak, sőt, konnotációi és kontextusa révén minden szónak, szószerkezetnek. Ezért nem létezhet teljes egyértelműség, mégha törekszünk is erre. Azonban a Szentírás szövegét egyértelműségbe zsúfolni annyit jelent, mint egy fűgát átírni unisonóba. – Éppen ezért a feladatunkat a nyitottságot megvalósító eszközök irányításában kell felismernünk. A nyitottság törvényszerűségeinek megismerésével próbáltuk annak kezelhetőségét keresni; nemcsak a dolgozat utolsó részében, hanem a hermeneutikai vizsgálódásunk során is. Rámutattunk arra, hogy létezik olyan írásmagyarázati alap, amire a homiletikai kísérletet építettük: az esztétikai paradigmához tartozó hermeneutika, de a homiletika is a bibliai szöveg stratégiáira figyel, azokat pedig a maga területén próbálja hasznosítani – Brueggemann a tanúság-modellt, Buttrick pedig a metaforát tekinti a Szentírásban, illetve az igehirdetésben megszólaló kijelentés paradigmájának. Utóbbi szerző ennek technikai kivitelezéséhez javasolja a filmkészítésben ismert eszközöket. Azonban a Buttrick módszerével készített prédikáció az ún. „közönségfilm” mintáját követi. Ez nem az a nyitott poétikájú művészfilm, amiről Umberto Eco is (Antonionira utalva) elismeréssel szól. A prédikáció esetében tehát nem a „mozgásban lévő művek” (ld. 1.-nél) teljes értelmében beszélhetünk a nyitottságról: a poétikát nem a hallgatónak kell menetközben kigondolnia-megalkotnia (mint például a zene esetében). Hogyan jön létre akkor a prédikáció nyitottsága? – Ismét a jézusi példázatokhoz, illetve a metaforához kell fordulnunk: mindenki által követhető, a megszólított gyülekezet nem homogén volta miatt egy, a szóbeliségben könnyen felfogható narratívával vagy képpel találkozunk, ami mégis, a tudatosan, megfelelő „esztétika-technikai” felkészültséggel irányított és megjelenített belső feszültségek által „behelyettesítési kényszert” idéző elő, bevon a maga világába, provokál a továbbgondolásra – az általa létrehozott megértés-mező ily módon mintegy átnyúlik az igehallgató életébe. Nyitott mű.

A kortárs prédikáció megszólaltatásához szükségesnek tűnik tehát az igehirdető esztétikai jártassága – csak így tudja a Szentírás poétikáját kitapogatni, és csak így tud azzal összhangban lévő beszédstratégiát megalkotni. Mert az emberek nem oszthatók csak racionálisan vagy csak emotívan

gondolkodók csoportjába. Mégis, amikor racionális, vagy éppen szentimentális érvekkel akarunk meggyőzni valakit az evangélium igazságáról, mintha nem számolnánk ezzel. Az esztétikai ingerben nem választható külön a jelölő és a jelölt, olvashattuk Eco-nál. Éppen ezért az esztétikai síkon megvalósuló kommunikációt nevezhetjük a legmegfelelőbbnek (legalábbis a mi szempontjaink szerint) a denotatív és emotív, a tudatosult, és a tudatalattira is ható több-értelem közvetítésére.

A modell létezik. Lehet vele kísérletezni.

Felhasznált irodalom

- Adorjáni Zoltán: A lelkipásztor, mint az ige szolgája és közéleti személyiség. A szolgálat irányai a posztmodern korban. In: *Református Szemle* 2006/4, 374–386.
- Barton, John: *Reading the Old Testament. Method in Biblical Study*. Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 1996.
- Bibó István: Igehirdetés az igehallgató fülével. In: *THÉMA* 1999/2-3, 21-29.
- Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998.
- Boross Géza: *Elvi homiletika*. A Budapesti Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológiai Tanszéke, Budapest.
- Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis 2005. Edition with CD-Rom.
- Bustya Dezső: Prédikációs problémáink. In: *Református Szemle* 2008/3, 254-261.
- Buttrick, David: *Homiletic – Moves and Structures*. SCM Press LTD, London 1987.
- Czövek Tamás: *A valóság ábrázolása, avagy az ige műfaja és az igehirdetés műfaja*. Forrás: <http://www.parokia.hu/publicate/valosag.html>, utolsó megtekintés: 2008. aug. 14.
- Eco, Umberto: *Nyitott mű*. Ford. Dabolán Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest 1998.
- Fabiny Tibor: *A keresztyén hermeneutika kérdései és története*. Hermeneutikai füzetek 1. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1998.
- Fabiny Tibor: *Szóra bírni az írást – Irodalomkritikai irányok lehetőségei a Szentírás értelmezésében*. Hermeneutikai Füzetek 3. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1994.
- Fekete Károly: *Homiletika*. A Debreceni Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Tanszékének Tanulmányi Füzetek 3. Debrecen 1993.
- Ifj. Fekete Károly: A homiletika fő kérdései ma. Gondolatok a szakirodalom és a hazai igehirdetői gyakorlat szem előtt tartásával. In: *Eulogia*. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Budapest 2004, 57–76.

- Fodorné Nagy Sarolta: Igehirdetés a posztmodern korban – szószéken és katedrán. In: *Református Szemle* 2006/4, 387–400.
- Huizinga, Johan: *A középkor alkonya*. Ford. Szerb Antal és mások. Európa Könyvkiadó, Budapest 1979, 245.
- Kozma Zsolt: *Szavak az Igéből*. Kolozsvár 2003.
- Kozma Zsolt: A kommunikáció mint teológiai kérdés. In: *Másképpen van megírva*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, 80–85.
- Kozma Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Alapítvány, 2002.
- Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv*. Erdélyi Ref. Egyházker. Kiadványa, Kolozsvár 1992.
- Lane, Belden C.: Language, Metaphor and Pastoral Theology. In: *Theology Today* 1987. January, 487-502 (<http://theologytoday.ptsem.edu/jan1987/v43-4-article2.htm>, utolsó megtekintés 2008. 08. 29.)
- Martin, Gerhard Marcel: Predigt als „offenes Kunstwerk“? Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik In: *Evangelische Theologie*, 1984/1, 46–58.
- Nicol, Martin. *Dramatizált homiletika*. Ford. Percze Sándor. Luther Kiadó, Budapest 2005.
- Redl Károly (szerk.): *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Gondolat, Budapest 1988.
- Ricoeur, Paul: *A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása*. Ford. Bogárdi Szabó István. Hermeneutikai Füzetek 6. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1995.
- Ricoeur, Paul: *Bibliai hermeneutika* Szerk. Fabiny Tibor, ford. Mártonffy Marcell. Hermeneutikai Füzetek 6. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1995.
- Vályi-Nagy Ágnes: Narratív teológia, narratív igehirdetés. In *THÉMA* 1999/2-3, 4-12.
- Ward, Richard F.: Performance Turns in Homiletic. Első megjelenés in: *Reformed Liturgy and Music* 1996/2. Forrás: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=341>; utolsó megtekintés: 2008. aug. 14.
- Zsengellér József: Exegézis – igehirdetés – Ószövetség. In: *THÉMA* 1999/2-3, 38-51.